DREAPTA europeană

MASONERIA ȘI REVOLUȚIA FRANCEZĂ

Gian Pio MATTOGNO

editura ANASTASIA

Coperta și viziunea grafică:
Doina DUMITRESCU

EDITOR: SORIN DUMITRESCU

Gian Pio Mattogno,
La Massoneria e la Rivoluzione Francese
Edizioni all'insegna del Veltro, Parma, 1990

Str. Venerei, nr. 13, sector 2, București,
Tel.: 211.6745

ISBN 973-9374-07-7

COLECȚIA « DREAPTA EUROPEANĂ »

Gian Pio MATTOGNO

MASONERIA ȘI REVOLUȚIA FRANCEZĂ

Traducere de

Florin DUMITRESCU

Cu o postfață de

Radu COMĂNESCU

Preambul editorial

Deşi tactica masoneriei pare să se fi schimbat în ultimele decenii, faimosul «secret masonic» fiind relativizat în conştiinţa publică prin mediatizarea aproape ostentativă a structurilor masonice de suprafaţă, problema acestei reţele conspirative mondiale rămâne mereu provocatoare, atât pentru explicaţia istorică a unor evenimente cruciale din ultimele două sute de ani, cât şi pentru înţelegerea anumitor aspecte politice şi ideologice ale lumii de azi. Tendinţa de a eluda rolul masoneriei în istoria ultimelor veacuri ne apare cel puţin la fel de amendabilă ca şi tendinţa de a vedea peste tot numai «comploturi iudeo-masonice».

La noi (ca şi în restul Europei), problema masonică a fost amplu dezbătută, mai ales în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului XX*; cel ce pare să fi pus problema în termenii cei mai tranşanţi a fost savantul creştin Nicolae C. Paulescu (1869-1931), mai ales în controversata sa lucrare *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria* (1913)**, astăzi greu digerabilă. El a atins, cu documentaţia relativă a vremii respective,

---

* Să precizăm că masoneria a fost condamnată oficial de Sf. Sinod al B.O.R. în 1937, pe baza unui raport întocmit de Mitropolitul Nicolae Bălan.

** Partea dedicată Francmasoneriei a fost reeditată separat, sub îngrijirea istoricului Gheorghe Buzatu, la Editura Majadahonda din Bucureşti, în 1996.

și problema relației dintre masonerie și Revoluția franceză (după cè, în volumul *Instincte sociale. Patimi și conflicte. Remedii morale*, apărut în 1910*, făcuse un amplu expozeu al ororilor Revoluției franceze**, călăuzindu-se mai ales după *Les origines de la France contemporaine* de H. Taine).

O primă lucrare românească de sinteză asupra *Istoriei Francmasoneriei*, în spirit ponderat și cu proporții considerabile, a fost realizată în anii din urmă de cercetătorii Radu Comănescu și Emilian M. Dobrescu. Îi mulțumim celui dintâi că a avut bunăvoința să răspundă solicitării de a alcătui postfața volumului pe care îl publicăm acum, incluzând în ea și un capitol din *Istoria Francmasoneriei* («Masonii – Făuritorii istoriei moderne»), ce luminează cu precădere raportul dintre propaganda masonică și acțiunea revoluționară din anii 1789-1793.

E problema care-l preocupă și pe autorul italian al cărții de față, Gian Pio Mattogno, om de dreapta, dar cercetător călăuzit de scrupulul istoriografic și de exigențele curente al discursului contemporan. Textul conferinței sale despre «Masonerie și Revoluția franceză» (ținută la 7 octombrie 1989 la Montichiari, Brescia, în cadrul colocviului «De la contra-

---

* Reeditare: Nicolae C. Paulescu, *Fiziologie filosofică. Vol. 1: Instincte sociale. Patimi și conflicte. Remedii morale*, text îngrijit, introducere, repere bio-bibliografice, note și comentarii de Răzvan Codrescu, Editura Anastasia, București, 1995.

** V. ed. 1995, pp. 148-179.

revoluție la revoluțiile naționale. Procesul Revoluției franceze») este urmat de un amplu capitol de «Orientări bibliografice» (o bibliografie ilustrată, structurată tematic, de o excepțională valoare pentru specialiști) și de un «Apendice» privitor la raportul complex dintre *Enciclopedie* și spiritul masonic (din care se trag rădăcinile «stângismului», «laicismului» și «mondialismului» lumii contemporane).

Aducem mulțumiri autorului și editorului său italian, profesorul Claudio Mutti, pentru îngăduința generoasă acordată acestei ediții românești.

Notă introductivă

În paginile care urmează este redat textul unei conferințe pe care am ținut-o în timpul colocviului «De la contrarevoluție la revoluțiile naționale. Procesul Revoluției franceze», organizat în 7 octombrie la Montichiari (Brescia) de Comitetul din Brescia pentru contra-celebrarea Revoluției franceze.

Am găsit cu cale să-l retușez doar foarte sumar, lăsînd intact tonul colocvial, cu avantajele și restricțiile pe care acesta le implică.

Pentru completarea diferitelor teme dezbătute în conferință, am adăugat un capitol de «Orientări bibliografice», care fixează cadrul istoriografic și pot fi utile eventualelor cercetări ulterioare.

Autorul

MASONERIA ȘI REVOLUȚIA FRANCEZĂ

Unul dintre subiectele neglijate – cel puțin dac-ar fi să ne luăm după marile publicații italiene – atît pe parcursul orgiei de comemorări ale Revoluției franceze, cît și al contra-celebrărilor lui '89, este, cred, acela al legăturii dintre Revoluție și masonerie.

E vorba, după părerea mea, de un subiect important, ce nu trebuie sub nici o formă subestimat. Este fără îndoială un subiect istoric, dar cu urmări politice de mare actualitate.

Doresc, în acest sens, să readuc în atenție un fragment dintr-o lucrare a unui scriitor mason, Pier Carpi. Lucrarea se intitulează *Il caso Gelli* (*Cazul Gelli*) și a fost publicată nu în 1789, ci în 1982. Carpi scrie: «Masoneria, deși se declară dezinteresată de politică, ia decizii sociale la nivel internațional, iar în Italia și-a făcut simțită influența asupra unor importante evenimente politice. O influență indirectă în majoritatea cazurilor, datorată prezenței multor exponenți politici în Marele Orient, care acționează în mod profan». Carpi adaugă, imediat după aceea, că în America «masoneria este extrem de puternică» și că în fruntea firmelor multinaționale se găsesc, în mare parte, masoni.

Așadar, reiese clar cît de însemnată și influentă este masoneria în cadrul dominației capitalismului și imperialismului american asupra lumii și, în consecință, asupra societății noastre înseși.

De aceea, analiza unor evenimente și idei de acum două veacuri nu poate și nici nu trebuie să fie un simplu exercițiu istoriografic. După cum s-a scris, astăzi se impune o revenire asupra studiului Revoluției din '89, de această dată însă nu pentru a identifica aici modele de urmat, ci originea multora dintre problemele noastre actuale, de care masoneria nu este deloc străină.

* * *

Care a fost, așadar, rolul jucat de masonerie în Revoluție?

Problema a stîrnit aprinse polemici, care, după două secole, sînt departe de a se fi domolit.

În linii mari, pot fi delimitate trei filoane istoriografice:

– Primul filon constă în ceea ce, din comoditate, s-ar putea defini ca «istoriografie laică» (adică nici catolică, nici masonică). Cităm cîteva nume reprezentative: Aulard, Mathiez, Lefebvre, Soboul.

– Al doilea filon îl constituie istoriografia propriu-zis masonică, în cadrul căreia se pot întîlni diferite tendințe. Evident, toți istoricii masoni neagă de comun acord existența unui complot masonic. Există totuși cîțiva, ca, de pildă, Gaston Martin, care mărturisesc rolul deloc neglijabil al masoneriei; în timp ce alții, ca, de pildă, J.G. Findel și A. Lantoine, îl minimalizează.

– Al treilea filon îl constituie istoriografia catolico-contrarevoluționară. Potrivit acesteia, Revoluția a fost un complot urzit împotriva tronului și a altarului; iar masoneria – una dintre componentele cele mai importante ale acestui complot.

Care a fost, de fapt, rolul masoneriei? Examinarea faptelor propriu-zise ne-ar putea lămuri.

* * *

Prima lojă a fost implantată în Franța în jurul anului 1726, prin intermediul cîtorva catolici englezi în exil («iacobiți») sub numele de «Saint-Thomas». Trebuie, așadar, să presupunem că la început era lipsită de orice caracter subversiv. Totuși, puțin cîte puțin, în lojă se infiltrară elemente protestante care, pînă la urmă, izbutiră să preia conducerea și să-i înlăture pe catolici.

Ne este imposibil astăzi să reconstituim istoria de aproape două secole a masoneriei franceze, o istorie plină de frămîntări, de reconcilieri, de sciziuni. Mă voi mărgini la cîteva elemente mai importante ale acestui subiect.

La început, lojile franțuzești erau unite într-o «Mare Lojă», care ulterior avea să capete numele de «Marea Lojă a Franței». Nu după mult timp, masoneria începu să prolifereze pe întreg teritoriul francez, recrutîndu-și adepții din rîndurile aristocraților, preoților, intelectualilor, artiștilor, meșteșugarilor, negustorilor.

O dată memorabilă este 1773. Cea mai mare parte a lojilor franțuzești formară «Marele Orient al Franței», care absorbi o mulțime de membri ai «Marii Loji a Franței». Mare Maestru al acestuia e numit Ludovic Filip d'Orléans, cunoscut mai tîrziu ca Filip «Egalitate» (*Égalité*).

Deci, în momentul izbucnirii Revoluției, masoneria franceză era împărțită în două subordonări principale: «Marele Orient» și «Marea Lojă».

Din 1773, masoneria se dilată vertiginos și devine stat în stat. În ajunul lui 1789 se puteau număra circa o mie de loji.

* * *

Avertismentele și excomunicările din partea autorității ecleziastice n-au fost nicidecum luate în seamă. Cele două enciclice – *In eminenti* (1738) a lui Clement al XII-lea și *Providas* (1751) a lui Benedict al XIV-lea – rămaseră fără efect, întrucît Parlamentul, compus cu precădere din janseniști și galicani, respinse pînă și consemnarea acestora.

De la bun început, Biserica atrăsese atenția autorităților seculare asupra acestui tip de întovărășiri secrete. Sînt documentate numeroasele și precisele luări de poziție din partea unor episcopi, cardinali și simpli sacerdoți. Masonii începură să fie acuzați de conspirație împotriva religiei și a orînduirii, dar, după cum am arătat, autoritățile refuzară practic să ia vreo măsură.

E cazul să ne întrebăm: cum se explică răspîndirea atît de largă a lojilor masonice în țesutul societății franceze?

Care au fost clasele societății franceze în care a proliferat masoneria?

Desigur, unii se simțeau împinși către loji de gustul pentru mister, satisfăcut de un anumit ritualism enigmatic al acestora; alții – doar de propria vanitate, stîrnită de titlurile răsunătoare ale gradelor masonice; alții, la rîndul lor – de plictiseală și, eventual, în încercarea de a mai stoarce cîțiva bănuți; iar alții, oameni de bună credință – de convingerea în nobilele idealuri proclamate.

Dar cei mai mulți intrau în lojă pentru scopuri pe care, în mod generic, le putem califica drept «politice».

Doi istorici, extrem de diferiți unul de celălalt, au făcut lumină asupra acestui aspect. Primul este Bernard Faÿ, un scriitor francez catolic, profund cunoscător al masoneriei. Al doilea este profesorul german Reinhard Koselleck.

B. Faÿ, în lucrarea *La Franc-maçonnerie et la révolution intellectuelle du XVIII siècle* [*Masoneria și revoluția intelectuală din secolul al XVIII-lea*], a descris procesul de anglicizare a unor ample straturi din nobilimea franceză, operat în cursul secolului al XVIII-lea. Faÿ numește ansamblul acestor straturi «*le monde*», adică societatea.

Nobilimea franceză o privea pe cea engleză ca pe un model demn de imitat. Nobilimea engleză îi iz-

gonise pe Stuarți și, în cadrul unei monarhii constituționale, domina viața politică, alături de burghezie.

Nobilimea franceză, în schimb, fusese umilită de Ludovic al XIV-lea, care o deposedase de majoritatea prerogativelor politice și juridice și o transformase într-o inactivă clasă de curtezani.

De multă vreme, această nobilime simțea mocnind mai vechi nemulțumiri. Spiritul său de frondă plutea în aer. Nu-i de mirare că în lojile secrete își găsi locul ideal pentru a-și manifesta dezacordurile. Nu trebuie uitat că tocmai un ilustru mason, anume Montesquieu, inițiat pe 12 mai 1730 în loja «Horn Tavern» a Orientului din Westminster, a fost cel care a introdus în Franța ideea superiorității instituțiilor englezești.

Resentimentele și nemulțumirile nobilimii franceze au dat amploare acestei idei. Atît de răspîndita anglomanie se confrunta cu așa-numitul «despotism francez», adică monarhia.

Intoleranța se extinse și asupra fundamentului spiritual al monarhiei, cel al catolicismului și al Bisericii, etichetate ca forme de «despotism religios», «fanatism» etc.

Alături de această nobilime rebelă se agita burghezia.

Burghezii, lipsiți, la rîndul lor, de influență politică, erau dornici de putere. În lucrarea sa, *Critica illuministica e crisi della società borghese* (*Critica iluministă și criza societății burgheze*), Koselleck a analizat în profunzime tentativele burgheziei franceze de a-și

crea, în interiorul statului absolutist, un spațiu al său, independent, un spațiu de relativă suveranitate, ce tindea să se exindă tot mai mult.

Ei bine, lojile asigurau acest spațiu secret atît burgheziei, cît și nobilimii anglicizate. În cadrul lojilor, sub protecția secretului sectar, aceste forțe începură să-și îndrepte criticile acide asupra «despotismului» și «fanatismului». Cu alte cuvinte, începură să submineze bazele Vechiului Regim.

* * *

Să intrăm acum în miezul problemei și să ne întrebăm: care a fost rolul masoneriei în destrămarea Vechiului Regim și în pregătirea ideologică a Revoluției ?

Care a fost rolul masoneriei în faza inițială a Revoluției, ce a culminat cu căderea Bastiliei ?

Care a fost rolul masoneriei în consolidarea Revoluției ?

Să examinăm prima chestiune și să analizăm rolul masoneriei în pregătirea ideologică a Revoluției.

Toți istoricii sînt de acord că Revoluția a fost pregătită pe plan doctrinar de ideologia Luminilor, căreia în secolul al XVIII-lea i se spunea pur și simplu «filozofie».

Ei bine, cu ce au contribuit lojile la ideologia Luminilor ?

Béquillet, un scriitor mason din acea vreme, pronunța în 1784, în fața unei adunări de filozofi, aceste

cuvinte pline de semnificații: «Am considerat mereu necesar să amintesc că între filozofie și masonerie există dintotdeauna o alianță; că una derivă din cealaltă». Ca, imediat după aceea, să definească un mason drept un filozof practic care acționează sub însemne religioase.

Peste cîteva decenii, Bazot, secretarul Marelui Orient, scria: «Propovăduindu-și cuvîntul în diferitele clase ale societății, mai cu seamă în rîndul clasei de mijloc, cea aflată între nobilime și popor, masonii pregăteau spiritele pentru o mare revoluție morală, în timp ce operele filozofilor Helvétius, Voltaire, Condorcet, Cabanis își răspîndeau puternica lumină vie, așa cum soarele își răspândește razele, sporind strălucirea zilei. Nu au existat, nici nu puteau exista, divergențe între masoni și filozofii importanți».

Istoricul mason G. Martin scria că masoneria a fost cel mai potrivit instrument de propagare a ideilor filozofice și adevărata forță generatoare a practicii revoluționare.

Într-adevăr, lojile au fost centre de răspîndire efectivă a propagandei. Se stabili un fel de osmoză între filozofie și masonerie. Sub masca atît de solemn proclamatei loialități față de rege și instituții, lojile au alimentat spiritul de rebeliune antimonarhică al nobilimii anglicizate și al burgheziei; și-au răspîndit criticile usturătoare la adresa catolicismului și a Bisericii; au propagat spiritul egalitar, însă – atenție! – numai în sens instrumental, adică cu scopul de a dizolva structura ierarhică a statului în

avantajul exclusiv al noilor privilegiați. În general, lojile au prevestit o schimbare radicală a societății, atît pe plan cultural, cît și pe plan politic, dar au și întreprins acțiuni concrete în acest sens.

Să încercăm acum să atestăm cele afirmate, prin citarea cîtorva date de fapt indiscutabile.

Să luăm, în primul rînd, cazul celebrei *Enciclopedii*. Toți istoricii sînt de acord că *Enciclopedia* a constituit un veritabil arsenal revoluționar.

Masoneria și-a adus o contribuție incontestabilă la marele proiect enciclopedic. Însemnătatea acestei contribuții a făcut obiectul unei lungi dezbateri între istorici. Teza, bineînțeles exagerată, conform căreia *Enciclopedia* este în exclusivitate un proiect masonic – nu corespunde realității. Dar la fel de exagerată este și teza care afirmă că aportul masonilor la lucrarea lui Diderot și d'Alembert a fost nesemnificativă.

Chiar un francmason, Ramsay, lansase în Franța ideea unui dicționar universal după modelul unui dicționar englez analog. Iar mulți alți masoni colaborară la redactarea unora dintre articolele *Enciclopediei*. Dar adevăratul aport al francmasoneriei constă nu atît în a fi colaborat la întocmirea *Dicționarului*, cît în a-i fi înlesnit difuzarea! Astfel, multe dintre subscripțiile de publicare sosiră din partea masonilor.

Unele loji au avut ca scop definit propaganda *Enciclopediei*. Ultimele zece volume au fost publicate cu susținerea lui Choiseul (din loja «La Candeur»). Printre protectorii *Enciclopediei* figurează contele de Saint-Florentin («Louis d'Argent»). Și nu e, desigur,

întîmplător faptul că una dintre lojile din Toulouse s-a autointitulat «Enciclopedica». În general, masoneria a avut o anumită însemnătate în răspîndirea proiectului enciclopedic și, deci, în răspîndirea ideologiei revoluționare. Și aceasta e prima dată concretă.

Să examinăm acum un alt element concret, la fel de indiscutabil. Să revenim la cuvintele mai sus citate ale istoricului mason G. Martin, după care masoneria a fost cel mai potrivit instrument de propagandă a ideilor filozofice și adevărata forță generatoare a practicii revoluționare.

Multe loji acționară întocmai în această direcție. În anii '80, numele lor constituiau adevărate sloganuri pline de semnificație: «Înfrîngerea prejudecăților», «Rațiunea», «Perfecta Egalitate» etc.

Aș dori să mă opresc asupra uneia dintre aceste loji, loja «Nouă Surori», cea care a constituit avangarda filozofico-revoluționară a masoneriei franceze. Acțiunile acestei loji au fost reconstituite de un prestigios istoric mason, Louis Amiable, într-un volum apărut în 1897 și reeditat de curînd în Franța.

Loja celor «Nouă Surori» apăru la inițiativa filozofului Helvétius și a astronomului Lalande și fu inaugurată în 1776. Se spune că această lojă reuși să adune elita culturii iluministe a vremii. Istoricul mason neamț Eugen Lennhoff o definește ca «fabrică de filozofi». Un alt scriitor mason, francezul Jacques Mitterrand, afirmă că loja celor «Nouă Surori» «este progresul, este viitorul; este deja revoluția».

Mai mulți filozofi celebri (Cabanis, Condorcet etc.) frecventară această lojă. Dar masonul cel mai ilus-

tru a fost Voltaire, iniţiat în 1778. Filozoful muri la scurt timp, iar loja nu prididi să-i organizeze solemne funeralii masonice.

Odată cu izbucnirea Revoluţiei, această lojă se transformă într-un club politic, sub numele de «Societatea Naţională a celor Nouă Surori». Ea participă activ la evenimentele revoluţionare. Unul dintre membrii săi cei mai prestigioşi, magistratul Pastoret, fost preşedinte al lojii în 1788 şi 1789, deveni, la sfîrşitul lui 1790, preşedinte al Adunării electorale de la Paris, care avea ca sarcină alegerea magistraţilor. În şedinţa din 21 decembrie, el făcu elogiul masoneriei revoluţionare şi exaltă lojile, singurele locuri – spunea el – în care s-a putut combate despotismul puterii.

În 1793, un alt mason din loja celor «Nouă Surori», Grouvelle, îi citi lui Ludovic al XVI-lea decretul Convenţiei prin care regele era condamnat la moarte.

Masonul Garat a fost numit de Convenţie ministru al Justiţiei. Iar alţi membri ai lojii îşi aduseră, fiecare în felul lui, tributul către Revoluţie.

Dar aş dori să mă opresc asupra unei stranii şi neliniştitoare cărţi apărute în 1772, cu disimularea locului de apariţie la Londra. Autorul era Louis Sebastien Mercier. Titlul: *Anul 2440*. Atenţie la anul apariţiei: 1772, cu 17 ani înaintea Revoluţiei!

Mercier scrie că a avut un «vis» foarte lung, în care i-au apărut anumite viziuni, şi prevesteşte că «visul» i se va împlini cît de curînd. Ce a «visat» Mercier atît de straniu? Pare de necrezut, dar a «visat» ceea ce avea să se întîmple peste 17 ani. A

«visat» căderea Bastiliei; a «visat» planul de descreștinare a Franței; a «visat» abolirea monarhiei și asasinarea regelui.

În capitolul XXXVI al cărții, Mercier scrie textual: «Pentru anumite state, este o epocă ce se anunță necesară, epocă grozavă și sîngeroasă, dar prevestitoare de libertăți: e vorba de războiul civil».

O fi doar o întîmplare, însă Mercier era mason! Numele său figurează la numărul 38 pe lista membrilor din «Nouă Surori» (tabelul din 1778). Simplă literatură politico-fantastică? Sau, mai degrabă, după cum a și fost denunțată la vremea sa, o sinistră profeție masonică?

Putem încheia această parte a expunerii noastre subliniind *un fapt indiscutabil: masoneria a contribuit la elaborarea și răspîndirea ideologiei revoluționare*. Și a făcut-o anume:

– alimentînd mai întîi spiritul de frondă al burgheziei și nobilimii anglicizate, aceleași forțe care, în 1789, aveau să declanșeze asaltul revoluționar asupra monarhiei;

- susținînd răspîndirea acelui arsenal revoluționar pe care l-a constituit *Enciclopedia;*

- propagînd spiritul raționalist, anticatolic, antitradițional și antimonarhic.

* * *

Să examinăm acum rolul pe care l-a jucat masoneria în evenimentele revoluționare. Acest rol a fost dat în vileag încă de atunci, de către mai mulți

scriitori catolici ai vremii, deopotrivă în Franţa şi în Italia, în Germania şi în Anglia.

Aici doresc să amintesc numai două lucrări ale abatelui Lefranc, *Dezvăluiri pentru curioşi* (1791) şi *Conjuraţia împotriva religiei catolice şi a suveranilor* (1792); dar mai ales *Memorii în slujba istoriei iacobinismului* (1797-1798) ale abatelui Augustin Barruel.

În cele două cărţi ale abatelui Lefranc era denunţată pentru prima oară conspiraţia masonică. Lefranc i-a acuzat făţiş pe filozofi şi pe masoni de uneltiri împotriva tronului şi altarului. Abatele îşi plăti cu viaţa această îndrăzneală. A fost asasinat în timpul masacrelor din septembrie 1792, la carmeliţi.

Mai amplă şi mai organică este lucrarea lui Barruel, care denunţă, la rîndul său, o triplă conspiraţie împotriva tronului şi altarului: deopotrivă a sofiştilor impietăţii (filozofii), a sofiştilor rebeliunii (masonii) şi a sofiştilor anarhiei (iluminiştii din Bavaria).

Aceste lucrări au influenţat şi inspirat o întreagă istoriografie catolică contrarevoluţionară, între 1800 şi începutul secolului XX.

Dar să ne întoarcem la rolul jucat de masonerie în evenimentele revoluţionare.

În faza iniţială a Revoluţiei, aportul masonilor este de-a dreptul hotărîtor. Acest aport se manifestă în primul rînd prin lansarea a ceea ce s-ar putea defini ca «mitul revoluţiei masonice victorioase». Este important să zăbovim asupra acestui punct, care nu este întotdeauna aprofundat pe măsură, dar care totuşi este indispensabil pentru a înţelege trecerea de la teorie la practica revoluţionară.

Revoluția masonică victorioasă la care facem referire este revoluția coloniștilor americani împotriva Angliei. Au fost chiar doi masoni, Franklin și La Fayette, cei care îi familiarizară pe francezi cu ideea de revoluție, propunînd ca model revoluția americană. Franklin lansă în Franța mitul revoluției masonice victorioase; La Fayette o introduse în mediile «societății» franceze și o traduse în practică revoluționară. Încă o dată, trebuie să evocăm paginile pline de miez ale lui B. Faÿ.

La sfîrșitul secolului al XIII-lea, în mediile iluministe franceze, America întruchipa pămîntul făgăduinței. Coloniștii americani apăreau ca un popor tînăr și virtuos, apropiat de starea de natură. Iar cînd coloniile americane se răzvrătiră față de Anglia, în numele acelorași principii liberale pe care ea însăși le predica, saloanele la modă din Franța fură literalmente inundate de o mulțime de pamflete, cărți și gazete care elogiau revoluția victorioasă a coloniștilor.

Apare tot mai clar că revoluția americană, de unde fusese doar un pretext, un exemplu de urmat, deveni sinonimul luptei cu «despotismul». «Societatea» franceză trecuse de la anglofilie la americanofilie, însă în numele acelorași idealuri.

Ei bine, chiar un mason, și anume Franklin, a lansat în Franța acest mit revoluționar; și chiar lojile masonice l-au preluat și l-au relansat ulterior.

Toate acestea se explică lesne dacă se ia în seamă însemnătatea pe care a avut-o masoneria în revoluția americană. Cînd Anglia dori să-și impună pro-

pria suveranitate economică asupra coloniilor, nimeni altcineva decît lojile masonice revendicară autonomia faţă de patria-mamă. Nimeni alţii decît masonii lojii «Sfîntul Andrei», care se întruneau în Taverna «Balaurul Verde» din Boston, azvîrliră în mare, în 1773, faimosul transport de ceai, episod unanim considerat ca scînteie a rebeliunii. Numeroşi delegaţi ai «Congreselor continentale» care au elaborat strategia de acţiune comună erau masoni. 50 din cei 56 de semnatari ai Declaraţiei de Independenţă erau masoni. Mason era şi George Washington, care avu un rol hotărîtor în evoluţia războiului şi care, după cum se ştie, deveni primul preşedinte al noii republici.

Dacă Washington fu elementul hotărîtor pe plan militar, Franklin fu elementul hotărîtor pe plan diplomatic. Franklin fusese iniţiat în masonerie în 1730, iar în scurt timp parcursese o foarte strălucită carieră masonică.

În timpul războiului, confederaţia îl trimise în Franţa să ceară ajutoare. Franklin debarcă la Nantes în 1776 şi deveni imediat bărbatul cel mai la modă din Paris. El constitui polul de atracţie al tuturor viitorilor revoluţionari. Mai cu seamă în cadrul lojii celor «Nouă Surori» Franklin lansă mitul revoluţiei masonice victorioase. Nu exista banchet, nici chiar în lojile de provincie, în care să nu se elogieze revoluţia americană.

Pierre Gaxotte scrie că «Statele Unite dăduseră doctrinei revoluţionare ceea ce-i lipsea: exemplul».

Iar Daniel Mornet: «Se știe care au fost consecințele politice ale acestei comuniuni spirituale dintre opinia publică și aspirațiile americanilor. Cînd, în 1789, izbucnește Revoluția, cei care acționează cel mai tranșant fac cu toții parte dintre cei formați la lecția experienței americane».

Aceiași revoluționari francezi au recunoscut și exaltat contribuția lui Franklin la Revoluție.

Dacă acțiunea lui Franklin se desfășură mai ales la nivel diplomatic, un alt important mason, marchizul La Fayette, contribui la propagarea acestui mit al revoluției victorioase pe plan politic și la traducerea lui în practică revoluționară.

La Fayette era liderul recunoscut al așa-numitului «partid american» care – după cum vom vedea în curînd – deținu un rol important în prima fază a Revoluției. În 1782, fusese inițiat în loja «Saint-Jean d'Ecosse du Contrat Social», chiar dacă intrarea sa în masonerie se petrecuse cu cîțiva ani în urmă, în America. Și tot în America, unde luptă alături de insurgenți, La Fayette își contură pe deplin țelurile revoluționare. Întors în Franța, se implică trup și suflet în propagarea și traducerea în faptă a mitului revoluției victorioase.

Tot lui La Fayette îi aparținu și ideea convocării Stărilor Generale, cu scopul de a pregăti calea Revoluției. Și tot La Fayette prezentă Adunării un proiect de Declarație a Drepturilor Omului.

Marchizul era cazat pe atunci la un hotel din *rue de* Bourbon. În salonul principal își așezase un panou dublu: pe de o parte se afla Declarația Statelor

Unite, pe de alta – un spațiu gol. Interlocutorilor săi obișnuia să le răspundă: «E pentru declarația drepturilor franceze. (...) Tocmai mă gîndesc la ea, tocmai o pregătesc».

După cucerirea Bastiliei, La Fayette este cel care organizează și comandă noua Gardă Națională burgheză. Succesul politic al lui La Fayette avea să cunoască ulterior momente mai puțin exaltante, dar aceasta nu scade cu nimic rolul pe care acest mason l-a jucat în faza inițială a Revoluției. Iar masoneria internațională l-a slăvit ca pe unul dintre membrii săi cei mai însemnați.

Așadar, *doi masoni, Franklin și La Fayette, sînt principalii artizani ai trecerii de la teorie la practica revoluționară.*

* * *

Ajunși la acest capitol, se cuvine să examinăm tocmai evenimentele revoluționare care au dus la cucerirea Bastiliei. Să ținem minte o dată importantă: 5 mai 1789, inaugurarea Stărilor Generale.

Această inaugurare, după cum se știe, fusese precedată de un șir de frămîntări ale notabilităților, din care au derivat ulterior revendicările Stării a Treia. Dușmanul ce trebuia înfrînt era pentru toți regele. După cum s-a scris deja, «reacțiunea feudală» netezea drumul revoluției burgheze.

În această fază intră în acțiune așa-numitul «partid american», partidul celor auto-intitulați

«patrioți», care se inspirau din rebeliunea coloniștilor americani. Partidul american se lansează fără tăgadă în insurecție. Rolul său este determinant în această primă fază a Revoluției.

Tot acești «patrioți» sînt și cei care organizează și finanțează frămîntările anti-monarhice, difuzează broșuri, orchestrează campania electorală pentru Stările Generale și redactarea de «*cahiers des doléances*».

Masoneria constituie practic statul major al acestei întregi rebeliuni.

Elementele de seamă ale partidului american sînt în exclusivitate masoni: La Fayette, Adrien Duport (inițiat în «Societatea Mesmeriană a Armoniei Universale» și în loja «Întrunirii Prietenilor»). Lepeletier de Saint-Fargeau («Desăvîrșita Uniune»), Duval d'Eprémesnil (președinte al lojii «Sfîntul Iosif» și deputat al celor «Nouă Surori»).

Pentru a-și înteți propaganda, partidul american organizează cluburi. Cele mai importante sînt «Societatea Prietenilor Negri» și «Clubul celor Treizeci».

«Societatea Prietenilor Negri» e întemeiată de Brissot. Titulatura filantropică, scrie A. Bouton, «ascunde o mașină de război îndreptată contra vechiului regim». Brissot era un mason afiliat la lojile «Fidelité» din Chartres și «Bienfaisance» din Paris.

De formarea cadrelor se ocupau, printre alții, La Fayette, Valence («La Candeur»), frații Lameth («Olympique de la Parfaite Estime» și «Saint-Louis»).

«Clubul celor Treizeci» este pe departe cel mai important, toți istoricii considerîndu-l adevăratul motor al frămîntărilor sociale. Prezența masonilor

în club este atît de masivă, încît se poate vorbi, practic, în acest caz, de o lojă deschisă.

Clubul îl avea ca lider pe Duport. În epocă, chiar i se spunea «Société réunie chez Duport». Printre membrii cei mai influenți îi găsim pe Duval d'Eprémesnil, Lepeletier de Saint-Fargeau, Le Chapelier («Desăvîrșita Uniune» din Rennes), ducele de Luxemburg («Saint-Jean de Montmorency-Luxembourg»), Luynes («La Candeur»), Aumont («Olympique de la Parfaite Estime»), Aiguillon («La Société Olympique»), Castellane (*id.*), La Fayette, Lauzun («La Candeur»), mareșalul de Beauvau («La Société Olympique»), La Tour-Maubourg («Contractul Social»), frații Lameth, bancherul de la Borde («Olympique de la Parfaite Estime»), genovezii Panchaud și Clavière («Întrunirea Prietenilor»).

E demnă de amintit și totala implicare a ducelui d'Orléans, care reuși să facă din Palais Royal un cuib al rebeliunii și îi finanță pe agitatorii revoluționari. Ducele d'Orléans era nu mai puțin decît Marele Maestru al Marelui Orient al Franței, adică cea mai prestigioasă figură a celei mai prestigioase subordonări masonice.

Urme clare ale acțiunilor masonice în mijlocul acestor frămîntări pre-revoluționare se regăsesc în diferite localități: la Poitiers, la Joigny, la Auch, la Toulouse, în regiunea Maine etc.

Toată această activitate masonică n-a întîrziat să dea roade: deputații din Stările Generale de apartenență masonică indubitabilă sînt, deopotrivă, titu-

lari și supleanți, în număr de 237, repartizați pe trei ordine.

Acum apare tot mai clar că forțele revoluționare nu se mulțumesc cu scopul de a rezolva probleme financiare, ci-și propun mult mai mult: în discuție este chiar instituția monarhiei.

Starea a Treia se autoproclamă Adunare Națională, iar cînd regele ordonă închiderea sălii destinate întrunirii deputaților, aceștia invadează sala de tenis, unde jură să nu se mai despartă pînă cînd regele nu va accepta constituția (în 20 iunie 1789).

Sufletul revoltei anti-monarhice este clubul breton, primul nucleu al viitorului partid iacobin. La început, clubul breton este o simplă grupare parlamentară, constituită din deputații din Bretania. Ulterior, și deputați din alte provincii sînt atrași în club, care devine astfel inspiratorul tuturor revendicărilor Stării a Treia.

Cele spuse despre «Clubul celor Treizeci» sînt valabile și pentru clubul breton. Prezența masivă a masonilor îndreptățește și în acest caz caracterizarea de lojă deschisă.

Fondatorul clubului este Le Chapelier. Din nucleul inițial fac parte: Kervélégan, Huard, Bougerel, Champeaux, Tuault de la Bouverie, Perret de Trégadoret. Lor li se alătură: Galissonnière, Virieu, Millanois, Turhheim, Barère, d'Aiguillon, Bailly, Grégoire, de la Corte, frații Lameth, Clermont-Tonnerre, Duport, Martineau, Demeunier, Cabanis, Condorcet, Vauvilliers, La Fayette, Guillotin, Bau-

douin, Garran de Coulon, Tassin, Busche, Moreau de Saint-Merry.

Apartenența tuturor acestora la masonerie a fost documentată cu precizie (doar aceea a lui Condorcet cu o oarecare probabilitate).

Propunerea întrunirii în sala de tenis îi aparține masonului Guillotin.

Ședința se desfășoară sub președinția masonului Bailly. Textul jurămîntului este redactat de masonul Le Chapelier.

Iată-ne în ziua fatidică: 14 iulie. La sfîrșitul lui iunie, electorii Stării a Treia se întrunesc ilegal la Paris, ca autorități ce urmează să se instaleze. De fapt, e vorba de un adevărat comitet insurecțional care s-a instalat în Hôtel de Ville*. Și chiar acest comitet va organiza asaltul asupra Bastiliei. Membrii comitetului sînt recrutați, majoritatea, din rîndurile lojilor masonice.

Printre ei se evidențiază: Lassalle, Tassin, Deleutre, Quatremère, Jannin, Osselin, Garran de Coulon, Moreau de Saint-Merry, Bailly.

Comitetul instituie o forță armată burgheză. Inițial, comandant al acesteia este numit masonul d'Aumont, care însă refuză funcția. În locul său este ales masonul Lassalle; adjunct al comandantului este masonul Gaullard.

În dimineața de 14 iulie, comitetul trimite patru delegații la Bastilia, pentru a-l soma pe guvernator

* Sediul Primăriei pariziene [*n. tr.*].

să-și retragă tunurile. Din cele patru delegații, trei sînt cu certitudine formate din masoni.

Asaltul Bastiliei e condus de masonul Moreton de Chambrillant. Masonii Santerre și Palloy comandă grupul din foburgul St. Antoine. Masonul Fournier conduce grupul din cartierul Halelor. Masonul Caconnier e în fruntea grupului de Cavaleri ai Arcului.

În spatele acestei montări, în calitate de regizor, se află același Mare Maestru al Marelui Orient al Franței, ducele d'Orléans. Rolul său de instigator și finanțator al rebeliunii a fost amplu documentat și încă de atunci denunțat de către toate curțile Europei.

În ziua ce a urmat cuceririi Bastiliei, comitetul insurecțional devine Comuna din Paris. Ca primar este ales masonul Bailly. Forța armată burgheză se transformă în Gardă Națională. Comandantul ei este masonul La Fayette.

După 14 iulie, masoneria invadează noile foruri municipale și continuă să participe din plin la acțiunile revoluționare. Unele loji continuă să opereze și în anii cei mai plini de frămîntări; altele se transformă în cluburi politice, iar membrii lor migrează către diferitele partide revoluționare. În orice caz, masoneria este constant prezentă în mijlocul frămîntărilor revoluționare.

Am amintit cazul lojii celor «Nouă Surori», care se transformă în «Societatea Națională Nouă Surori». Ar putea fi citate și alte exemple. Clubul «Prietenii Adevărului», inaugurat în 1790, nu era decît o fostă lojă masonică. Iar «Societatea Enciclopedică» din Toulouse provenea de fapt din loja «Enciclopedica».

Dar clubul cel mai important este, fără îndoială, clubul iacobinilor. Despre rolul jucat în Revoluție

de către această asociaţie – faptele vorbesc de la sine. Nucleul original îl constituia clubul breton. Odată dizolvat clubul breton, membrii săi înfiinţară clubul iacobinilor. Originea masonică a acestui club este deci evidentă, după cum evident este faptul că nucleul director al acestuia era constituit din masoni. Masoneria continuă, aşadar, să furnizeze statul major al Revoluţiei.

Sub auspiciile masonilor d'Aiguillon şi Noailles, în noaptea de 4 august 1789, a fost înfăptuită abolirea drepturilor feudale.

Sub inspiraţia masonului La Fayette a fost aprobată şi promulgată Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului.

Masonul Le Chapelier este cel ce redactează legea de abolire a corporaţiilor, punîndu-i, practic, pe muncitori la cheremul patronilor.

Masonul Chaumette este cel care, ales preşedinte al Comunei din Paris, în octombrie 1792, accelerează proçesul de descreştinare, prin promovarea cultului Raţiunii.

Membrul cel mai influent al Comitetului de Siguranţă Generală este masonul Amar.

În ianuarie 1793, devine ministru de Interne masonul Garat, care anterior fusese ministru de Justiţie.

Mason este deopotrivă Marat, iniţiat în 1774 în loja «King Head Jeward» din Londra.

Dacă, între 1793 şi 1794, multe loji preferă să-şi tragă obloanele, unele reuşesc să împace Arta Regală cu Revoluţia.

La începutul lui '93, la Paris operează, printre alte loji, «Centrul Prietenilor», fosta lojă «Întrunirea Prietenilor».

Cîteva studii au permis să poată fi atestată forța și influența pe care masoneria le-a avut în provincie. Să luăm un caz emblematic: Toulouse. La Toulouse, în '93, patru loji decid să se transforme în loji republicane și recunosc ca Mare Orient – Convenția Națională. Aceste loji contribuie activ la victoria Revoluției, furnizînd cadrele partidului iacobin. Un mason, Barère, devine membru al Comitetului Sănătății Publice.

Nu e un caz izolat. Un alt mason, Lepeletier de Saint-Fargeau («La Parfaite Union» din Valencienne), este autorul noului plan de educație națională propus de Robespierre.

Știm cum va evolua situația politică. Mai întîi reacțiunea din Termidor* și, mai apoi, dominația napoleoniană, în timpul căreia masoneria va trăi momente de înflorire.

* * *

Din această scurtă expunere au rezultat fapte și documente care dovedesc influența masoneriei în Revoluție.

---

* A unsprezecea lună după calendarul revoluționar, corespunzătoare intervalului 19 iulie – 17 august; evenimentul evocat este, fără îndoială, răsturnarea lui Robespierre din 9 Termidor 1794 [*n. tr.*].

În acest moment se impune, totuşi, un răspuns la cel puţin două dintre obiecţiile ridicate de tezele contrarevoluţionare.

Prima: cum e cu putinţă să se atribuie masoneriei participarea la revoluţie, cînd mai mulţi masoni au sfîrşit ei înşişi ghilotinaţi? Cum e cu putinţă să se vorbească de conspiraţie masonică, cînd însuşi Marele Maestru Filip d'Orléans a sfîrşit ca victimă a revoluţionarilor?

A doua: masonii care au luat parte la evenimentele revoluţionare au făcut-o nu ca masoni, ci ca revoluţionari.

Să verificăm soliditatea primei obiecţii. E adevărat că mai mulţi masoni au căzut victime ale aceleiaşi maşinării revoluţionare pe care au pus-o în mişcare, dar aceasta nu le diminuează cu nimic responsabilitatea. Dacă această obiecţie ar fi reală, ar trebui să afirmăm că Troţki, Buharin şi compania nu au jucat nici un rol în Revoluţia bolşevică, pentru că au fost eliminaţi de Stalin; sau că girondinii nu au avut nici un rol în Revoluţia franceză, pentru că au fost eliminaţi de iacobini.

Desigur, nu a existat o conspiraţie masonică în sensul unei conspiraţii decise şi dirijate de un centru unic şi pusă în aplicare de o grupare omogenă şi perfect organizată. Se poate totuşi vorbi de conspiraţii parţiale şi locale. Masonii s-au lăsat, la rîndul lor, antrenaţi de patimile politice ale vremii şi au militat în diferite partide, propunînd diferite programe. Dar dincolo de toate diferenţele, exista o perfectă coincidenţă în ceea ce priveşte scopul urmărit: *dis-*

trugerea vechiului regim și edificarea unei noi societăți revoluționare.

Dacă în luptele pentru putere care au însoțit acest proiect, unii masoni au fost eliminați de alți masoni – e o chestiune care privește în exclusivitate dialectica revoluționară, dar care nu constituie o obiecție serioasă.

A doua obiecție a fost înaintată, printre alții, de G. Lefebvre și, ulterior, de Le Bihan și Soboul într-un colocviu din 1969 despre «Revoluția franceză și masonerie».

Le Bihan rezuma problema în acești termeni: se poate vorbi despre o influență a masonilor, dar nu despre o influență a masoneriei.

De fapt, o examinare sumară a atitudinii oficiale a lojilor franțuzești față de Revoluție elimină și această a doua obiecție.

Am mai vorbit pînă acum despre lojile care se transformă în cluburi politice revoluționare, îmbrăcînd astfel o haină mai potrivită noilor circumstanțe. Și acesta este deja un fapt incontestabil. Dar au existat loji care au participat la evenimentele revoluționare fără a-și schimba structura masonică originară. Ca dovadă stau cîteva documente masonice oficiale.

La cîteva zile după cucerirea Bastiliei, loja «Parfaite Union» din Montauban organizează o întrunire în care membrii sînt invitați să adopte, să consfințească și să apere toate actele emanate de Adunarea Națională. În ziua următoare, președintele aceleiași loji, Malézieux de Hamel, elogiază «fericita revoluție care se înfăptuiește» și mulțumește Marelui Ar-

hitect al Universului (Dumnezeul masonic) că a făcut ca aşa ceva să fie cu putinţă. În aceeaşi şedinţă, un alt mason, Corbin de Pontbriand, afirmă că «izbînda libertăţii şi a patriotismului este cea mai plenară izbîndă a adevăratului mason».

La Nancy, în 25 august 1789, masonii lojii «Sf. Ioan Ierusalimiteanul» sărbătoresc «fericitele evenimente a căror ştire am primit-o ieri de la Paris», precum şi pe «curajoşii francezi care le-au pus la cale».

În iunie 1790, loja «Prietenia» din Bordeaux scria unei loji austriece: «Cu toate că marea noastră Societate ia rareori parte la evenimentele politice, ea nu poate totuşi rămîne insensibilă (...)» şi exaltă noile principii revoluţionare, aflate – afirmă documentul – într-un perfect acord cu principiile masonice.

În august 1790, loja «Adevărata Lumină» din Saint-Fargeau susţine că «un adevărat şi bun mason nu este şi nu trebuie să fie străin de spiritul unei revoluţii destinate să aducă fericire Franţei şi, mai departe, prin intermediul unei mişcări generale de revoltă, lumii întregi».

În aceeaşi vară, loja «Triumful Prieteniei» din Draguignan trimite Adunării Naţionale o adresă prin care-şi exprimă propriile felicitări şi care se încheie cu un jurămînt: «Jurăm pe onoarea noastră de masoni (...) să luptăm cu spada noastră înflăcărată împotriva aristocraţiei, despotismului şi tuturor tiranilor din lume».

Într-o circulară a lojii «Sfîntul Ioan de Scoţia al Contractului Social» (20 noiembrie 1790) se afirmă că «din sînul nostru şi-a tras seva Adunarea Naţiona-

lă a Franței în redactarea celebrei Declarații a Drepturilor Omului».

Loja «Clermont» din Toulouse susține explicit că printre «regeneratorii» Franței (așa sînt numiți revoluționarii) se numără mulți masoni.

Ar fi suficiente aceste exemple pentru a elimina obiecția mai sus pomenită. *Lojile s-au implicat în prima linie a Revoluției.* Și au făcut-o într-atît, încît simbolistica masonă a pătruns în practica revoluționară și a dat naștere unei noi simbolistici masonico-revoluționare.

Dar dovada cea mai evidentă a participării la Revoluție a masonilor în calitate de masoni o constituie circularele trimise periodic de la Marele Orient către lojile din dependența sa.

Circulara din 9 noiembrie 1789 admite explicit că numeroși masoni au luat parte la evenimentele revoluționare (textul nu vorbește de fapt de revoluție, ci de «conjunctura actuală»: o altă exprimare a aceleiași substanțe).

În alte circulare, Marele Orient invită lojile să colecteze fonduri și să trimită o donație patriotică Adunării Naționale.

Circulara din 25 ianuarie 1790 relevă că pînă și profanii s-au convins că focul sacru al egalității este păstrat în templele masonice.

Circulara din 4 ianuarie 1791 elogiază rolul masoneriei în restituirea drepturilor ce i-au fost uzurpate omului.

Acest concept este subliniat în circularele din 5 ianuarie și din 16 februarie 1792.

Marele Orient continuă să emită circulare de acest fel pe tot parcursul lui 1793. În aceea din 8 august 1793, crinii casei de Bourbon au fost răzuiţi de pe sigiliu. În circulara din 27 decembrie, ultima despre care există informaţii, sigiliul nici nu mai apare. *Masonii au participat, aşadar, la Revoluţie ca revoluţionari şi ca masoni.*

* * *

Ajunşi aici, nu ne mai rămîne decît să subliniem principalele date de fapt:

– *masoneria a contribuit la pregătirea ideologică a Revoluţiei;*

– *masoneria a lansat în Franţa mitul revoluţiei victorioase, prin Franklin şi La Fayette;*

– *masoneria a jucat un rol hotărîtor în frămîntările care au dus la cucerirea Bastiliei;*

– *masoneria a participat activ la evenimentele revoluţionare ulterioare;*

– *masonii au operat în dublă calitate de revoluţionari şi de masoni.*

ORIENTĂRI BIBLIOGRAFICE

1. Introducere generală

Pe tema rolului jucat de masonerie în secolul al XVIII-lea în general și în Revoluția franceză în special a proliferat o vastă literatură, în care, de două veacuri, s-au implicat istorici și publiciști de toate orientările. De aceea, pretenția de a putea oferi o bibliografie completă în domeniu s-ar dovedi nespus de trufașă; și nu acesta e de altfel scopul acestor indicații, care nu se doresc altceva decît o primă aprofundare critică și exclusivă a problemelor de care ne ocupăm.

Cel mai actualizat repertoriu bibliografic general este cel al lui J.A. FERRER BENIMELI, *Bibliografía de la Masonería* [*Bibliografia Masoneriei*], Madrid, 1978, și acesta, de altfel, departe de a fi complet.

Pentru o privire de ansamblu asupra studiilor apărute în Franța, *cf.* printre altele: G. WALTER, *Répertoire de l'histoire de la Révolution française: Travaux publiés de 1800 à 1940* [*Repertoriu al istoriei Revoluției franceze: Lucrări publicate între 1800 și 1940*], Paris, 1941; P. CARON, *Bibliographie des travaux publiés de 1866 à 1897 sur l'histoire de la France depuis 1789* [*Bibliografia lucrărilor publicate între 1866 și 1987 despre istoria Franței după 1789*], Slatkine-Megariotis Reprints, Geneva, 1974; *Répertoire méthodique de l'histoire moderne et contemporaine de la France* [*Repertoriu metodic al istoriei moderne și contemporane al Franței*]

(1898 și urm.*)*, Nendelns/Liechtenstein (Kraus Reprint), 1977; *Répertoire bibliographique de l'histoire de France* [*Repertoriu bibliografic al istoriei Franței*] *(1920-1931)*, de PIERRE CARON și HENRI STEIN, Scientia Verlag Aalen, 1972; *Bibliographie annuelle de l'histoire de la France* [*Bibliografie anuală a istoriei Franței*] *(1953 și urm.)*, Paris.

Multe lucrări conțin indicații bibliografice. *Cf.*, de ex., A. VIATTE, *Les sources occultes du Romantisme* [*Sursele oculte ale romantismului*], Paris, 1928, pp. 297-315; D. MORNET, *Les origines intellectuelles de la révolution française (1715-1787)* [*Originile intelectuale ale Revoluției franceze (1715-1787)*], Paris, 1947, mai ales pp. 523-525, precum și istoriile generale ale masoneriei și studiile pe teme specifice (*passim*).

Pentru perioada postbelică vezi și M.-A. HEITZMANN, *Essai de bibliographie régionale de l'histoire de la franc-maçonnerie* [*Încercare de bibliografie regională a istoriei francmasoneriei*] *(1945-1965)*, în «Annales Historiques de la Révolution Française» [=«A.H.R.F.»], 1969, pp. 541-548.

În legătură cu originea masoneriei – chestiune pe care nu am atins-o defel în conferință – nu putem decît să facem trimitere la unele dintre cele mai cunoscute și mai accesibile istorii ale frăției: E. LENNHOFF, *Il libero muratore* [*Liberul zidar*], Livorno, 1976; P. NAUDON, *La Franc-maçonnerie* [*Francmasoneria*], Paris, 1972; *La Massoneria nel mondo dalle origini a oggi* [*Masoneria în lume de la origini pînă azi*], Editrice Prealpina, 1983; *Les origines religieuses et corporatives de la Franc-maçonnerie* [*Originile religioase*

și corporative ale Francmasoneriei], Paris, 1984; J.F. FINDEL, *Histoire de la franc-maçonnerie depuis son origine jusqu'à nos jours* [*Istoria Francmasoneriei de la origini pînă în prezent*], Paris, 1866 (reeditare anastatică, Bologna, 1976). Aceste lucrări conțin prețioase indicații pentru cercetările ulterioare.

Importante pentru o bibliografie bogată, în ciuda datării, sînt scrierile lui C. JANNET, *Les précurseurs de la franc-maçonnerie au XVI et au XVII siècle* [*Precursorii Francmasoneriei în sec. al XVI-lea și al XVII-lea*], Paris, 1887; N. DESCHAMPS, C. JANNET, *Les sociétés secrètes et la société ou philosophie de l'histoire contemporaine par N. Deschamps. Sixième édition entièrement refondue et continuée jusqu'aux événements actuels, avec une introduction sur l'action des sociétés secrètes au XIX* [*Societățile secrete și societatea sau filosofia istoriei contemporane de N. Deschamps. A șasea ediție în întregime refăcută și continuată pînă la evenimentele actuale, cu o introducere despre acțiunea societăților secrete în sec. al XIX-lea*] *par M. Claudio Jannet*, Avignon-Paris, 1882-1883; G. GAUTHEROT, *Franc-maçonnerie* (*Francmasoneria*), în *Dictionnaire d'Apologétique de la Foi Catholique* [*Dicționar apologetic al credinței catolice*], ed. a IV-a, îngrijită de A. D'Alès, II, Paris, 1915, coloanele 95-131; B. DOLHAGARAY, *Franc-maçonnerie* [*Francmasoneria*], în A. VACAUT, E. MANGENOT, E. AMANN, *Dictionnaire de Théologie catholique* [*Dicționar de Teologie catolică*], Paris, 1930 și urm., coloanele 722-731.

Despre anumite aspecte controversate în legătură cu un presupus «tradiționalism» al masoneriei, *cf.* R.

GUÉNON, *Etudes sur la Franc-maçonnerie et le Compagnonnage* [*Studii despre Francmasonerie și Breslele de calfe*], Paris, 1975-1976; J. EVOLA, *Scritti sulla massoneria* [*Scrieri despre masonerie*], Roma, 1984; J. PALOU, *La Franc-maçonnerie* [*Francmasoneria*], Paris, 1964.

2. *Orientările istoriografice*

Despre orientările istoriografice «laice», masonice și contrarevoluționare, lipsește un studiu complet de ansamblu și trebuie, așadar, să ne referim direct la lucrările fiecărui scriitor în chestiune.

Lecturi profitabile pot fi totuși A. FRESNAY, *Introduction aux études sur la Franc-maçonnerie française. I. Les historiens* [*Introducere în studiile despre Francmasoneria franceză. I. Istoricii*], în «Les Documents Maçonniques (1941-1944)», Paris, 1986, pp. 638-643; I. ROGALLA VON BIERBERSTEIN, *Die These von der Verschwörung. 1776-1945. Philosophen, Freimaurer, Juden, Liberalen als Verschwörer gegen die Sozialordnung [Teza Uneltirii. Filosofi, francmasoni, evrei liberali ca uneltitori împotriva ordinii sociale*], Frankfurt pe Main, Berna, Las Vegas, 1978; J.A. BENIMELI, *Bibliografía de la Masonería*, ed. cit., pp. 93-96. Pentru o viziune complexă, *cf.* A. GÉRARD, *La Révolution française, mythes et interprétation. 1789-1970* [*Revoluția franceză, mituri și interpretare. 1789-1970*], Paris, 1970.

«Părintele spiritual» al istoriografiei și al publicisticii «laice» poate fi considerat J.-J. MOUNIER, autorul lucrării *De l'influence attribuée aux philosophes, aux franc-maçons et aux illuminés sur la Révolution de France* [*Despre influența atribuită filosofilor, francmasonilor și iluminiștilor asupra Revoluției din Franța*], Tübingen, J.C. Cotta, 1801.

Mounier, care luase parte la faza inițială a Revoluției și se exilase în momentul radicalizării evenimentelor, a scris această lucrare cu intenția de a-l contesta pe abatele Barruel cu ale sale *Mémoires*. Nu e acesta momentul să verificăm consistența unei atari presupuse «contestări». E de ajuns să amintim că acest cenzor improvizat al lui Barruel se străduie, printre altele, să-i achite pe iluminiștii din Bavaria de acuzația de complot antimonarhic și anticlerical, dar demersul său e mai degrabă naiv, din moment ce, pentru a-și redacta lucrarea, recurge chiar la ajutorul iluminiștilor. *Cf.* G. WEILL, *Les causes de la Révolution Française d'après un témoin* [*Cauzele Revoluției franceze potrivit unui martor*], în «Revue de Synthèse», 1939; P. BOJANOWSKI, *Quelques lettres inédites de J.-J. Mounier* [*Cîteva scrisori inedite ale lui J.-J. Mounier*], în «Revue historique», septembrie-decembrie 1898.

AULARD contestă orice influență a masoneriei asupra Revoluției. Răspunzînd la această chestiune, el și-a afirmat în două rînduri părerea conform căreia masoneria este o școală care formează cetățeni, nu conspiratori. *Cf.* G. GAUTHEROT, *Les origines maçonniques de la Révolution Française* [*Originile

masonice ale Revoluției franceze], în «Revue Internationale des Sociétés Secrètes» (=«R.I.S.S.»), martie 1912, p. 161; A. LANTOINE, *La Franc-maçonnerie dans l'état* [*Francmasoneria în stat*], Paris, 1935, p. 109.

Despre concepția lui Aulard, *cf*. A. COCHIN, *La crise de l'histoire révolutionnaire: Taine et Aulard* [*Criza istoriei revoluționare: Taine și Aulard*], în *Les sociétés de pensée et la démocratie moderne*, Paris, 1978; G. BORD, *L'histoire de la révolution et la méthode de M. Aulard* [*Istoria revoluției și metoda lui Aulard*], în «R.I.S.S.», 20 februarie 1914.

Albert Mathiez s-a ocupat de problemă, mai ales în anumite recenzii apărute în «A.H.R.F.» și în «Annales Révolutionnaires» (=«A.R.»). A. MATHIEZ, *Rec. à Ch. Bernardin, Notes pour servir à l'histoire de la Franc-maçonnerie à Nancy jusqu'en 1805* [*Rec. la Ch. Bernardin. Note pentru a servi istoriei Francmasoneriei la Nancy pînă în 1865*] («A.R.», 1911); *Les franc-maçons et la propagande révolutionnaire après Varennes* [*Francmasonii și propaganda revoluționară după Varennes*] («A.R.», 1913); *Rec. à R. Le Forestier. Les Illuminés de Bavière et la Franc-maçonnerie allemande* [*Rec. la R. Le Forestier. Iluminiștii Bavariei și Francmasoneia germană*] («A.R.», 1916); *Sur le titre du journal «Bouche de Fer»* [*Despre titlul jurnalului «Gura de fier»*] («A.R.», 1917); *Rec. à Pouget de Saint-André. Les auteurs cachés de la Révolution Française* [*Rec. la Pouget de Saint-André. Autorii ascunși ai Revoluției franceze*] («A.H.R.F.», 1924); *Rec. à A. Cochin, La Révolution et la libre pensée* [*Rec. la A. Cochin. Revoluția și libera cugetare*] («A.H.R.F.», 1925); *Rec. à G. Martin, La Franc-maçon-*

nerie et la préparation de la Révolution [*Rec. la G. Martin. Francmasoneria și pregătirea Revoluției*] («A.H.R.F.», 1926); *Rec. à A. Cochin, Les Sociétés de pensée et la Révolution en Bretagne* [*Rec. la A. Cochin. Asociațiile de gîndire și Revoluția in Bretania*] («A.H.R.F.», 1927); *Rec. à G. Martin. Manuel d'histoire de la Franc-maçonnerie française* [*Rec. la G. Martin. Manual de istorie a Francmasoneriei franceze*] («A.H.R.F.», 1930).

Ținta atacurilor furibunde ale lui Mathiez sînt mai ales G. Martin și A. Cochin. Cochin – declară Mathiez sentențios – nu cunoaște poporul: «El nu ține seamă de lupta de clasă. Dacă l-a citit destul de anevoie pe Ostrogorski, nici n-a deschis vreodată opera lui Karl Marx» (*op. cit.*, «A.H.R.F.», 1921, p. 81). *Extra Marx nulla salus* !*.

După care ilustrul istoric are mărinimia de a ne împărtăși pe larg «adevărul»: «Adevărul, a cărui evidență sare în ochi de-a dreptul, este că nici o revoluție nu a fost mai spontană și mai puțin convergentă în acțiuni decît cea care a zguduit Franța într-un irezistibil avînt» (*ibidem*, p. 82). Dar abia cu un an în urmă, în aceeași revistă, criticînd tezele lui Michelet cu privire la presupusul caracter spontan al cuceririi Bastiliei de către popor, ilustrul istoric pe bună dreptate ironizase «conceptele romantice», precum «popor» și «întreg», și atrăsese atenția asupra rolului capitalismului financiar în răsturnarea vechiului regim (*cf.* A. MATHIEZ, *Les capitalistes et*

* Fără Marx nu există mîntuire *(în lat. în orig.)* [*n. tr.*].

la prise de Bastille [*Capitaliștii și luarea Bastiliei*], în «A.H.R.F.», 1926).

Împotriva lui G. Martin este încă și mai drastic: «Efortul lui Martin de a face din Revoluție, dacă nu un complot, măcar o lucrare masonică, este un pur și simplu un efort verbal care va provoca zîmbetele celor documentați» (*op. cit.*, «A.H.R.F.», 1926, p. 501).

În aceeași recenzie, Mathiez susține că «toate documentele oficiale emanate de Marele Orient condamnă în mod formal orice intruziune a lojilor în politică» (p. 498). Mai jos afirmă: «Prietenul nostru Lesueur a publicat cărțile de consemnări ale lojii din Hesdin. În zadar am căuta în ele cea mai mică reflectare a evenimentelor politice» (p. 499).

Pe cine îndrăznește să contrazică ilustrul istoric? Pe însuși prietenul său. În aceeași revistă, Lesueur a dedicat acestei teme două articole. La sfîrșitul celui dintîi scrie: «Loja „Fidelité" din Hesdin își urmă cursul activităților pînă în 1792. Membrii săi fură implicați în primele evenimente ale Revoluției. Mulți ocupară funcții importante» (E. LESUEUR, *Une réception à la loge de la Fidelité d'Hesdin le 24 février 1784* [*O recepție la loja «Fidelité» din Hesdin, 24 februarie 1784*], în «A.H.R.F.», 1913, p. 391).

În al doilea articol, la întrebarea dacă loja «Fidelité» a încurajat mișcarea revoluționară, răspunde: «Nu avem voie să ne îndoim de aceasta» (E. LESUEUR, *Le G.O. de France et la loge «La Fidelité» d'Hesdin* [*Marele Orient al Franței și loja «La Fidelité» din Hesdin*], *1788-1792*, în «A.H.R.F.», 1913, p. 47). Acest din urmă eseu conține fragmente din circula-

rele Marelui Orient, care îi îndeamnă pe masoni să sprijine mişcarea revoluţionară, circulare pe care Mathiez se preface că nu le cunoaşte. Spre binele «adevărului»...

Tonuri polemice mult mai potolite foloseşte G. Lefebvre, conform căruia nu trebuie exagerată importanţa lojilor în răspîndirea ideilor filozofice şi în participarea la evenimentele revoluţionare (*cf.* G. LEFEBVRE, *Rec. à G. Martin, Manuel d'histoire de la franc-maçonnerie française* [*Rec. la G. Martin. Manual de istorie a Francmasoneriei franceze*], în «A.H.R.F.», 1933; *Rec. à A. Lantoine, La franc-maçonnerie dans l'Etat* [*Rec. la A. Lantoine. Francmasoneria în stat*], *ivi*, 1936).

Criticile lui A. Viatte sînt îndreptate mai ales către Robinson şi Barruel, despre care scrie: «Documentaţi din plin, ei îngrămădesc materiale disparate, cărora închipuirile lor le dau coerenţă» (A. VIATTE, *Les sources occultes du Romantisme*, ed. cit., p. 312). Viatte defineşte confesiunile masonului Louis Blanc despre participarea masonilor la revoluţie drept «lăudăroşenii» şi «minciuni» care «merită premiul întîi la caraghioslîcuri» (*ibidem*, p. 12). Despre Blanc, v. mai jos.

Şi pentru H. Sée, abatele Barruel este cel care a dat viaţă legendei conspiraţiei masonice (*cf.* H. SEE, *La Franc-maçonnerie et les origines de la Révolution française* [*Francmasoneria şi originile Revoluţiei franceze*], în *Science et philosophie de l'histoire*, Paris, 1933). El afirmă că nu există nimic subversiv în mişcarea masonică, a cărei propagandă a avut un rol lipsit de relevanţă. Totuşi, admite că masoneria ar fi spri-

jinit anumite înțelegeri de circumstanță între diferitele forțe constituționale și că «a sprijinit cu eficacitate propaganda „partidului național". Într-o epocă în care presa exista abia în stare embrionară, rolul jucat azi de partidele politice puternic organizate revenea în chip firesc organizațiilor care acționau în parte în mod ocult» (p. 344).

Lui Barruel i se opune deopotrivă și M. Leroy (*cf.* M. LEROY, *Histoire des idées sociales en France. De Montesquieu à Robespierre* [*Istoria ideilor sociale în Franța. De la Montesquieu la Robespierre*], Paris, 1946). Asupra consistenței criticilor sale nu merită să zăbovim. Ar fi de ajuns să amintim «dovada» citată de Leroy împotriva argumentațiilor lui Barruel privind activitatea subversivă a filozofilor: «Desigur, nici unul [dintre filozofi] nu era în stare să participe la o conspirație, nici măcar la cel mai neînsemnat plan de a tulbura guvernul și liniștea publică». Aceste cuvinte sînt reproduse din *Mémoires* ale lui Morellet, «*l'ami si estimable des philosophes*»*, cum scrie Leroy (pp. 347-348). O mărturie și o dovadă de netăgăduit, așadar! Cum de netăgăduit este și referința la Mounier, despre a cărui «cinste și sinceritate», ne asigură autorul, «nu încape discuție» (p. 351).

Pentru D. Mornet, masonii sînt supuși obedienți și conformiști ai religiei și ai suveranilor (D. MORNET, *Les origines intellectuelles...*, ed. cit.).

R. Priouret contestă orice raport dintre masonerie și Revoluție (R. PRIOURET, *La Franc-maçonnerie*

---

* Prea stimabilul prieten al cărturarilor [*n. tr.*].

sous les lys [*Francmasoneria sub crini*], Paris, 1976 [ed. princeps 1953]).

Iată un singur exemplu de metodă critică. Este examinată circulara Marelui Orient din 5 ianuarie 1792, adică din plină perioadă revoluționară, care, printre altele, afirmă: «Era ignoranței a luat sfîrșit. Flacăra filozofiei și a rațiunii strălucește în văzul întregului univers, iar masoneria nu poate decît să se felicite pentru faptul de a fi contribuit la eliminarea imaginilor care întunecau lumina». Valoarea documentului este negată: «Sînt simple vorbe și altceva nimic. Întrucît spiritul nu aparține mișcării» (p. 222). Împotriva lui Barruel, Priouret îl va reconsidera peste ani pe «Mounié» [*sic*], «care într-o scurtă lucrare desființează [*sic*!] cele cinci volume ale abatelui» (p. 236).

J. Godechot se întreabă dacă poate fi vorba de un complot masonic în legătură cu evenimentele care aveau să culmineze cu căderea Bastiliei (J. GODECHOT, *La prise de la Bastille* [*Luarea Bastiliei*], Paris, 1965). Răspunsul său este negativ, chiar dacă, cu altă ocazie, scrie că masoneria a contribuit la crearea unei «mentalități revoluționare» (J. GODECHOT, *La contre-révolution* [*Contra-revoluția*]. *1789-1804*, Paris, 1961, p. 276).

Albert Soboul, care în lucrarea sa *La rivoluzione francese* [*Revoluția franceză*], Bari, 1974, dedică chestiunii în cauză doar cîteva rînduri, a revenit asupra subiectului, respectînd în general ideile istoriografiei «laice» tradiționale: A. SOBOUL, *Avant-propos* [*Cu-*

vînt înainte], în «A.H.R.F.», 1969; *La Franc-Maçonnerie et la Révolution* [*Fancmasoneria și Revoluția*], *ivi*, 1974.

Pe aceeași direcție se situează P. CHEVALLIER, *Histoire de la Franc-maçonnerie française* [*Istoria Francmasoneriei franceze*], Paris, 1974-1975, a cărui «imparțialitate» e lesne de înțeles din ceea ce scrie în legătură cu Barruel: «I-am face o cinste prea mare lui Barruel dacă ne-am pierde timpul [*sic*] să-i demonstrăm greșelile, părtinirea și foarte probabila rea-credință» (I, p. 385). În tot cazul, pe parcursul a aproape o sută de pagini, încearcă să demostreze că masonii «nu aveau intenția să distrugă nici ordinea socială, nici instituțiile religioase» (p. 289).

Pentru C. FRANCOVICH, *Massoneria e rivoluzione francese* [*Masoneria și Revoluția franceză*], în «Rivista massonica», dec. 1978, volumele lui Barruel, «pe lîngă unele informații adevărate, adună laolaltă și o grămadă de minciuni și fleacuri» (p. 609). Printre aceste «minciuni» și «fleacuri», Francovich citează convingerea lui Barruel conform căreia iluminiștii din Bavaria ar fi participat la Revoluție, din moment ce iluminatul Bode avusese la Paris contacte cu unii revoluționari.

Francovich menționează că se află în posesia fotocopiilor jurnalului secret al lui Bode, în care – susține – nu se află nici urmă de relatare a presupuselor contacte politice (pp. 610-611). Dar lucrul cel mai curios este că, în urmă cu cîțiva ani, Francovich, ocupîndu-se de același subiect, scrisese la rîndul lui aceleași «minciuni» și «fleacuri» atribuite lui Barruel: «Cert este că Bode a intrat atunci în contact cu

„Loge des Amis Réunis" și cu bine-cunoscutul Nicolas de Bonneville, exponent al masoneriei radicale și revoluționare din Franța, adept înfocat al „legii agrare"» (C. FRANCOVICH, *Albori socialisti nel Risorgimento* [*Zorii socialismului în Risorgimento*], Florența, 1962, p. 15).

Importantă, în toată această varietate a orientărilor, a fost contribuția istoriografiei și a publicisticii de inspirație masonică.

La începutul secolului trecut, istoricul mason C.A. Thory scria: «1789. Circumstanțele politice influențează acțiunile instituției și îi stăvilesc progresul. (...) 1790. Acțiunile masoneriei franceze stagnează. Frații implicați în treburile publice neglijează adunările. (...) 1791. Aproape toate lojile din regat sînt închise, iar masonii din toate provinciile – persecutați» (C.A. THORY, *Acta Latomorum, ou Chronologie de l'histoire de la Franche-Maçonnerie française et étrangère* [*«Acta Latomorum» sau Cronologia istoriei Francmasoneriei franceze și străine*], Paris, 1815, I, pp. 182, 184, 186).

Dezmințirea celor scrise de Thory a venit din partea altui mason, L. Blanc, cunoscut scriitor și activist, inițiat în loja «Les Philadelphes» a Orientului din Londra (*cf.* M. GAUDART DE SOULAGE, H. LAMANT, *Dictionnaire des franc-maçons français* [*Dicționarul francmasonilor francezi*], Paris, 1980, p. 97), care scrisese o istorie a Revoluției franceze. Un capitol al acesteia era dedicat societăților secrete: L. BLANC, *Histoire de la Révolution française* [*Istoria Revoluției franceze*], Paris, 1847, II, pp. 71-118

(*Chapitre III: Les révolutionnaires mystiques* [*Capitolul III: Revoluționarii mistici*]).

Un alt istoric mason, Jouaust, afirmă, de asemenea, că în 1789 acțiunile masonice sînt departe de a stagna și demonstrează, în conformitate cu anumite circulare ale Marelui Orient, că în anii Revoluției masoneria nu rămăsese inactivă (*cf.* JOUAUST, *Histoire du Grand Orient de France* [*Istoria Marelui Orient al Franței*], Rennes-Paris, 1865).

Teza participării masoneriei este susținută și de J. GOFFIN, *Histoire populaire de la Franc-Maçonnerie, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, par J. Goffin, ancien deputé au Grand Orient de Belgique, membre du chapitre de la Grande Loge des Philadelphes (Rite Réformé de Memphis) à Londres, Vén. de la loge des Libres Penseurs à Verviers* [*Istorie populară a Francmasoneriei, din timpurile cele mai îndepărtate pînă în zilele noastre, de J. Goffin, vechi deputat în Marele Orient al Belgiei, membru al diviziunii Marii Loji «Philadelphes» (Ritul Reformat din Memphis) din Londra, Venerabil al Lojii «Libres Penseurs» din Verviers*], Spa, 1862.

În schimb, pentru J.G. Findel, participarea masoneriei la evenimentele revoluționare a fost «extrem de modestă» (J.G. FINDEL, *Histoire de la Franc-maçonnerie*, ed. cit., p. 59).

Lucrările deja citate ale lui GASTON MARTIN, *La Franc-maçonnerie et la préparation de la Révolution* și *Manuel d'histoire de la Franc-maçonnerie française*, au fost pe larg recenzate și comentate de P. COLMET, *La Maçonnerie et la Révolution d'après un livre récent* [*Masoneria și Revoluția potrivit unei cărți recente*], în

«R.I.S.S.», 1 august 1926, și de NEUVILLE, *Un nouveau «Manuel de la Franc-maçonnerie française»* [*Un nou «Manual al istoriei Francmasoneriei franceze»*], *ivi*, 18 mai, 8 și 29 iunie 1930.

Pentru A. Lantoine, susținătorii ideii că masoneria a pregătit și a declanșat Revoluția, fie ei masoni ori antimasoni, sînt complet lipsiți de spirit critic. De fapt, odată citite argumentele lui Lantoine, se nasc mai degrabă perplexități legate de spiritul *său* critic (*cf*. A. LANTOINE, *La Franc-maçonnerie dans l'Etat* [*Francmasoneria în stat*], Paris, 1935).

J. Palou, un mason «ezoteric», afirmă că dacă masoneria ca atare nu a avut nici o influență asupra evenimentelor revoluționare, e posibil ca «masonii să fi putut juca un rol important ca individualități distincte» (J. PALOU, *La Franc-maçonnerie*, ed. cit., p. 190).

În acest filon masonic se cere pe drept cuvînt inserat și masonul catolic Alec Mellor. «Eu definesc „Antimasoneria" – scrie acesta – ca un anumit tip de stîngism intelectual și de excesivă comoditate, ce tinde sistematic să găsească în masonerie explicații la orice, dar mai cu seamă la nenorocirile unei națiuni. Este un monoideism de tip obsesiv, sub formă pseudoliterară. Acesta își poate găsi rostul într-un eventual interes comercial, dar cel mai adesea e vorba de o stare mentală de teamă, de ură și de prigoană. E o „psihoză"» (A. MELLOR, *I nostri fratelli separati* [*Frații noștri despărțiți*], Milano, 1963, p. 239; *cf*., de asemenea, *Les mythes maçonniques* [*Miturile masonice*], Paris, 1974). Printre bolnavii de antima-

sonism trebuie amintiți celebri psihopați, precum papii Clement al XII-lea, Benedict al XIV-lea, Leon al XIII-lea etc.

Mellor îl atacă mai ales pe Barruel, dar și pe Godechot, Lefebvre, Soboul, vinovați de a fi scris că masoneria a contribuit, chiar și în foarte mică măsură, la răspîndirea ideilor filozofice. Nu intrăm în amănuntele criticilor sale, pe cît de violente, pe atît de lipsite de relief și consistență. Aceste trăsături se dovedesc de multe ori tipice transfugilor «ecumenici» care au trecut de la antimasonismul cel mai radical la filomasonismul cel mai obtuz.

Și alți masoni s-au ocupat de chestiune, aprofundînd doar anumite aspecte. A se vedea indicele bibliografic menționat.

Dacă Mounier este «părintele spiritual» al istoriografiei pe care am definit-o «laică», Barruel este, fără îndoială, al istoriografiei catolice contrarevoluționare (vezi *infra*).

Chiar în zorii secolului al XIX-lea apare opera abatelui PROYART, *Louis XVI détrôné avant d'être roi, ou tableau des causes nécessitantes de la révolution française, et de l'ébranlement de tous les trônes. Faisant partie intégrante d'une Vie de Louis XVI qui suivra* [*Ludovic al XVI-lea detronat înainte de a fi rege, sau tabloul cauzelor care au condus la Revoluția franceză, și despre zdruncinarea tuturor tronurilor. Făcînd parte dintr-o Viață a lui Ludovic al XVI-lea care va urma*], Londra, 1800. Ca și în cazul lui Robinson, abatele Proyart își redactase lucrarea fără să-l cunoască pe Barruel.

«Dacă am fi putut răsfoi mai înainte *Mémoires sur le Jacobinisme* ale abatelui Barruel – scrie –, am fi fost scutiți de multe cercetări pe această temă. Este o operă demnă de consultat pentru oricine vrea să-și facă o idee corectă asupra mijloacelor iscusite, a înșelăciunilor subtile și a tertipurilor ascunse folosite de către iluminismul filozofilor cu tendințe francmasonice pentru a evita supravegherea de orice fel și a se disimula chiar sub privirile cele mai atente...» (p. 128, notă).

În al său *Dicționar*, G. Moroni scrie că «masonii se amestecau tot mai mult cu marea masă a revoluționarilor, în scopul răsturnării cîrmuirilor» (G. MORONI, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica* [*Dicționar de noțiuni istorico-ecleziastice*], Veneția, MDCCCXL și urm., t. XLII, p. 64, articolul «*Muratori o Liberi Muratori*» [*Masoni sau Francmasoni*]. Aceeași teză se află expusă în articolul «*Giacobini*» [*Iacobini*], t. XXX).

Dintr-o altă perspectivă privește Mons. GAUME, *La Révolution. Recherches historiques sur l'origine et la propagation du mal en Europe depuis la Renaissance jusqu'à nos jours, par mons. Gaume* [*Revoluția. Cercetări istorice asupra originii și răspîndirii răului în Europa după Renaștere pînă în zilele noastre, de Mons. Gaume*], Paris, 1865, după care raționalismul iluminist ar fi o moștenire a gîndirii clasice grecești.

«În a sa *Istorie a iacobinismului*, eruditul Barruel ne dezvăluie imensa însemnătate a societăților masonice în Europa modernă. Dar cum de a uitat de societățile socratice? Sînt acestea mai puțin antiso-

ciale și mai puțin nefaste decît celelalte? Au fost mai puțin numeroase și mai puțin influente? Cum poți pretinde că faci genealogia copiilor fără să vorbești de părinți?» (p. 289).

În direcția trasată de Barruel se situează, în schimb, J. CRETINEAU-JOLY, *L'Eglise romaine en face de la Révolution* [*Biserica romană în fața Revoluției*], 1859 (reed. anastatică, Paris, 1976), care identifică motoarele Revoluției în iluminismul filozofilor, în jansenism și în mișcarea sectară; precum și abatele GYR, *La Franc-maçonnerie en elle même et dans ses rapports avec les autres sociétés secrètes de l'Europe, notamment avec le carbonarisme italien, par l'abbé Gyr* [*Francmasoneria în ea însăși și în raporturile sale cu alte societăți secrete din Europa, în special cu carbonarismul italian, de abatele Gyr*], Liège-Paris, 1859; LE COUTEULX DE CANTELEU, *Les sectes et les sociétés secrètes politiques et religieuses. Essai sur leur histoire depuis les temps les plus reculés jusqu'à la Révolution française* [*Sectele și societățile secrete politice și religioase. Eseu privind istoria lor din cele mai vechi timpuri pînă la Revoluția franceză*], *par J.H.E. Compte Le Couteulx de Canteleu*, Paris, 1863; A. DE SAINT-ALBIN, *Les francs-maçons et les sociétés secrètes* [*Francmasonii și societățile secrete*], Paris, 1867; X. GAUTRELET, *La Franc-maçonnerie et la révolution* [*Francmasoneria și revoluția*], Lyon, 1872; E.E. ECKERT, *La frammassoneria nel suo vero aspetto cioè congiura cosmopolita avente per iscopo la distruzione delle religioni, delle monarchie, delle istituzioni esistenti* [*Francmasoneria sub adevărata sa înfățișare adică marea conspirație cosmopo-*

lită ce are ca scop distrugerea religiilor, a monarhiilor, a instituțiilor existente], *per Edoardo Emilio avv. Eckert. Traduzione dal tedesco con note ed appendici per G. Gliemone Teologo Canonico*, ed. a II-a, Torino, 1873 (Eckert era protestant).

Dar cartea cu adevărat clasică a istoriografiei catolice contrarevoluționare de sfîrșit de secol este N. DESCHAMPS, C. JANNET, *Les sociétés secrètes et la société* [*Societățile secrete și societatea*], ed. cit. Această lucrare, a cărei primă versiune apăruse în 1854, s-a bucurat de o excelentă primire în mediile catolice. Ediției *princeps* îi urmară altele, îmbogățite cu noi documente. La începutul celui dintîi și al celui de al treilea volum al ediției citate de noi se pot citi recenzii extrem de măgulitoare ale unor gazete din epocă și ale mai multor scrisori de felicitare din partea unor episcopi francezi. În 1884 a fost publicat un *abrégé** al lucrării, sub îngrijirea lui L. D'Estampes și a aceluiași C. Jannet (L. D'ESTAMPES, C. JANNET, *La franc-maçonnerie et la révolution* [*Francmasoneria și revoluția*], Avignon, 1884). Sub semnătura lui Jannet, trebuie semnalată și lucrarea *Les sociétés secrètes* [*Societățile secrete*], Paris, 1878 (ed. VI), reelaborată apoi în deja menționata *Les sociétés secrètes et la société*, precum și *Les précurseurs de la franc-maçonnerie*, ed. cit.

Tomuri voluminoase alternează cu opuscule, compendii și articole din presă. De ex., E. D'AVESNE, *La franc-maçonnerie au povoir* [*Francmasoneria la putere*] *(1789-1880)*, 1884; A. BROWERS,

---

* Breviar (*în fr. în orig.*) [*n. tr.*].

L'action de la franc-maçonnerie dans l'histoire moderne [*Acțiunea Francmasoneriei în istoria modernă*], Liège – Paris – Kerkrade, 1892; P.P., *La massoneria nella rivoluzione del 1789* [*Masoneria în revoluția din 1789*], în «Rivista Antimassonica», martie 1898.

Dintre cei mai renumiți istorici italieni se cere semnalat părintele Ilario Rinieri, autor al mai multor studii, printre care amintim, în legătură cu subiectul nostru, *L'Idra a tre teste. Il secreto massonico* [*Hidra cu trei capete. Secretul masonic*], Roma, 1901 (*cf.* A. TARANNES, *L'«Hidre aux trois têtes»* [*«Hidra cu trei capete»*] *du R.P. Rinieri, S.J.*, în «R.I.S.S.», 1 octombrie 1929), în care se scrie că *Memoriile* lui Barruel constituie «lucrarea cea mai veridică și mai pertinentă despre masonerie» (p. 6).

Din Barruel, Crétineau-Joly, Deschamps și Jannet se inspiră din plin Mons. H. Delassus, care trasează un profil al revoluției anticreștine de la reforma protestantă pînă în zilele noastre (*cf.* H. DELASSUS, *Il problema dell'ora presente* [*Problema ceasului de față*], Roma, 1907; reed. anastatică, Piacenza, 1977). După ce această lucrare a fost în scurt timp epuizată, în loc să se ocupe de reeditarea ei, autorul a preferat să o reelaboreze într-o lucrare nouă: H. DELASSUS, *La Conjuration antichrétienne. Le Temple Maçonnique voulant s'élever sur les ruines de l'Eglise Catholique* [*Conjurația anicreștină. Templul masonic voind să se ridice pe ruinele Bisericii Catolice*], Desclée, De Brouwer et Cie, *s.d.*

Un vast material documentar, adunat de Gustave Bord, pierdut, din păcate, după moartea acestuia, a stat la baza unor importante studii, printre

care semnalăm: G. BORD, *La Franc-maçonnerie en France dès origines à 1815. I. Les ouvriers de l'idée révolutionnaire* [*Francmasoneria în Franța de la origini pînă la 1815. I. Făuritorii ideii revoluționare*] *(1668-1771)*, Paris, 1908 (unicul volum apărut); *La conspiration maçonnique de 1789* [*Conspirația masonică din 1789*], în «Correspondant», mai 1906. De extrem interes, deși incompletă, este o *Liste de franc-maçons ayant fréquenté des loges françaises constituées avant la fondation du G.O. de France* [*Lista francmasonilor care au frecventat lojile franceze constituite înainte de fondarea Marelui Orient al Franței*] (în «R.I.S.S.», 20 ianuarie, 20 februarie, 20 martie, 20 aprilie, 20 mai, 20 iunie, 20 iulie 1914), care se oprește la litera *J* și care reia într-o anumită măsură *L'Etat des loges existant en France en 1771* [*Starea lojilor existente în Franța în 1771*], din deja menționata *La Franc-maçonnerie en France* (pp. 357-504). Bord a scris alte importante lucrări și a condus publicația «Revue de la Révolution».

Împotriva «puterii oculte» se ridică fostul mason COPIN-ALBANCELLI, în *Le pouvoir occulte contre la France* [*Puterea ocultă împotriva Franței*], Paris-Lyon, 1908, și *La conjuration juive contre le monde chrétien* [*Conjurația evreiască împotriva lumii creștine*], 1909.

În 1916, pe front, se stingea din viață un tînăr și promițător istoric, Auguste Cochin. Acesta întocmea o lucrare de proporții dedicată Revoluției franceze. Cîteva volume au apărut postum, sub îngrijirea prietenului și colaboratorului său Charles Charpentier: A. COCHIN, *Meccanica della Rivoluzione* [*Mecanismele Revoluției*), Milano, 1971 (traducere a

volumului *La Révolution et la libre pensée* [*Revoluția și libera cugetare*], apărut în 1924); *Les Sociétés de pensée et la Révolution en Bretagne* [*Societățile filosofice și Revoluția în Bretania*] *(1788-1789)*, Paris, 1925; *Les Sociétés de pensée et la démocratie moderne* [*Societățile filosofice și democrația modernă*] *(1788-1789)*, Paris, 1978. Despre Cochin, *cf.* P. COLMET, *Augustin Cochin et la philosophie des révolutions* [*Augustin Cochin și filosofia revoluțiilor*], în «R.I.S.S.», 10 octombrie 1926; L. DAMENIE, *La Révolution phénomène divin, mécanisme social, ou complot diabolique?* [*Revoluția – fenomen divin, mecanism social sau complot diabolic?*], «Les Cahiers de l'Ordre Français», 1970; R. DE MATTEI, *Augustin Cochin e la storiografia controrivoluzionaria* [*Augustin Cochin și istoriografia contrarevoluționară*], în «Storia e Politica», octombrie-decembrie 1973; *Actes Augustin Cochin* [*Faptele lui Augustin Cochin*], Paris, I, 1976, II, 1980.

Important este în egală măsură și Gustave Gautherot, profesor de istoria Revoluției franceze la Institutul Catolic din Paris: G. GAUTHEROT, *L'Assemblée Constituante. Le Philosophisme révolutionnaire en action* [*Adunarea Constituantă. Filosofismul revoluționar în acțiune*], Paris, 1911; *La Démocratie Révolutionnaire. De la Constituante à la Convention* [*Democrația revoluționară. De la Constituantă la Convenție*], Paris, 1912; *Les origines maçonnique de la Révolution française* [*Originile masonice ale Revoluției franceze*], în ««R.I.S.S.»», martie 1912; *La Franc-maçonnerie sous la Révolution. I. En Savoie* [*Francmasoneria sub Revoluție. I. În Savoia*], *ivi*, 15 februarie 1913; *Les cahiers de*

1789. La rédaction artificielle des doléances révolutionnaire [Caietele lui 1789. Redactarea artificială a cererilor revoluționare], în «Revue des Questions Historiques», 1 iulie 1910; *Un adresse maçonnique à l'Assemblée Constituante [O adresă masonică pentru Adunarea Constituantă]*, *ivi*, 1 octombrie 1910. Cum am semnalat deja, Gautherot este și autorul extrem de importantului articol *Franc-maçonnerie* din *Dictionnaire d'Apologétique de la Foi Catholique*, ed. cit.

În revista «Etudes» au apărut cîteva articole ale unui alt specialist, iezuitul Paul Dudon, care îl apără pe Barruel de criticile lui Gaston Martin și susține că «Marele Orient a instalat mașinăria cea infernală și a încărcat-o cu pulberea care avea să arunce totul în aer»; P. DUDON, *Descentes de police dans les loges parisiennes [Descinderile poliției în lojile pariziene] (1737-1747)*, în «Etude», 5 martie și 20 martie 1913; *Les illuminés de Bavière et leur influence [Iluminații din Bavaria și influența lor]*, *ivi*, 20 octombrie 1926 (reed. în buletinul emis de «Société Barruel», nr. 2).

Din Anglia, o contribuție la istoria secretă a Revoluției ne vine de la N. WEBSTER, *World Revolution [Revoluția mondială]*, Londra, 1921; *Secret Societies and Subversive Movements [Societățile secrete și mișcările subversive]*, Christian Book Club of America, *s.d.*

Printre polemiștii cei mai bătăioși trebuie amintit Mons. E. Jouin, care se reclamă deschis ca aparținînd tradiției lui Lefranc și Barruel și nu ezită să-i acuze pe masoni și pe evrei de «conspirație mondială împotriva tronului și a altarului». La 68 de ani, el întemeiază acea adevărată mină de informa-

ții și date care este «Revue Internationale des Sociétés Secrètes». Printre lucrările sale legate de subiectul de față, *cf.* E. JOUIN, *La Franc-Maçonnerie et la Révolution* [*Francmasoneria și Revoluția*], în «R.I.S.S.», 11 iulie 1926; *Révolution, terreur et franc-maçonnerie* [*Revoluție, teroare și Francmasonerie*], *ivi*, I, 5 august; II, 19 august; III, 30 august 1928; *Documents maçonniques* [*Documente masonice*], *ivi*, 8 decembrie 1929.

Un istoric de renume este B. Faÿ. Faÿ se evidențiase cu teza sa de doctorat, *L'esprit révolutionnaire en France et aux Etats-Unis à la fin du XVIII siècle* [*Spiritul revoluționar în Franța și în Statele Unite la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*], Paris, 1924. Ulterior, s-a dedicat studiului Revoluției și al masoneriei. B. FAŸ, *La massoneria e la rivoluzione intellettuale del secolo XVIII* [*Masoneria și revoluția intelectuală din secolul al XVIII-lea*], Torino, 1939 (dar vezi și *La Franc-maçonnerie et la révolution intellectuelle du XVIII siècle* [*Francmasoneria și revoluția intelectuală în secolul al XVIII-lea*], Paris, 1961, Nouvelle édition revue et corrigée); *La Grande Révolution* [*Marea Revoluție*]. *1715-1815*, Paris, 1959. Faÿ este, printre altele, autor al mai multor articole apărute în revista «Les Documents Maçonniques».

Astăzi, publicistica și polemica de tip catolic și contrarevoluționar sînt organizate în jurul mai multor centre și reviste, precum buletinul «Societății Barruel», «Lecture Françaises», «Lecture et Tradition», «L'Anti-89», «Controrivoluzione», «Cristianità», «L'Alfiere» etc.

Încheiem semnalînd cîteva articole apărute între 1914 și 1944 în revista «Les Documents Maçon-

niques», condusă de B. Faÿ și reeditată de curînd (*cf. Les Documents Maçonniques* [*Documentele masonice*]. *1941-1944*, La Librairie Française, Paris, 1986), dedicate unor subiecte diverse, conform secțiunilor bibliografice următoare.

J. MARQUES-RIVIERE, *Les puissances maçonniques françaises* [*Puterile masonice franceze*] (pp. 11-16).

A. MARIE, *Projet de loge pour le duc d'Orléans Louis-Philippe-Joseph, dit Philippe-Egalité* [*Proiect de lojă pentru ducele Louis-Philippe-Joseph d'Orleans, zis Philippe- Egalité*] (pp. 232-235).

J. DE BOISTEL, *Le 14 juillet, «Fête Nationale»* [*14 iulie, «Sărbătoare Națională»*] (pp. 314-325).

BERNARDINI, *La condamnation maçonnique de Louis XVI* [*Condamnarea masonică a lui Ludovic al XVI-lea*] (pp. 351-354).

J. PLONCARD, *La F.M. dans l'état. La lutte contre la maçonnerie au XVIII siècle* [*Francmasoneria în stat. Lupta împotriva masoneriei în secolul al XVIII-lea*] (pp. 432-437).

J. PLONCARD, *Le F. La Fayette en juillet 1789* [*F. La Fayette în iulie 1789*] (pp. 511-516).

B. FAŸ, *Le rôle de la F.M. dans la Révolution de 1789* [*Rolul Francmasoneriei în Revoluția de la 1789*] (pp. 522-524).

B. FAŸ, *La Franc-maçonnerie dans la Révolution* [*Francmasoneria în Revoluție*] (pp. 526-528).

J. MARIE, *Alexandre-Louis Roëtiers de Montaleau* (pp. 546-548).

R. VALLERY-RADOT, *L'anti-maçonnerie en Allemagne en 1797* [*Antimasoneria în Germania la 1797*) (pp. 564-567).

J. PLONCARD, *La Franc-maçonnerie, Etat dans l'Etat. La lutte contre la F.M. au XVIII et au XIX siècle* [*Francmasoneria, stat în stat. Lupta împotriva Francmasoneriei în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*] (pp. 568-576).

J. MARIE, *Fête maçonnique et patriotique donnée en 1830 au Général marquis de La Fayette* [*Sărbătorire masonică și patriotică organizată în 1830 în cinstea Generalului marchiz de La Fayette*] (pp. 601-604).

J. GUIROT, *Organisation de la Maçonnerie par le Grand Orient de France* [*Organizarea masoneriei de Marele Orient al Franței*], *1772-1780*, (pp. 623-631).

A. FRESNAY, *Introduction aux études historiques*, ed. cit.

E. HERBILLON, *L'énigme de Valmy* [*Enigma de la Valmy*] (pp. 659-664).

B. FAŸ, *La Maçonnerie mondaine au XVIII siècle et sa portée* [*Masoneria mondenă în secolul al XVIII-lea și influența sa*] (pp. 685-691).

J. GUIRAUD, *Organisation de la F.M. par le G.O. en 1778* [*Organizarea Francmasoneriei de către Marelè Orient în 1778*] (pp. 769-771).

J. GUIRAUD, *Le programme de la Maçonnerie française en 1780* [*Programul Masoneriei franceze în 1780*] (pp. 801-804).

J. DE PONTAUMONT, *Un club maçonnique. Voltaire et ses «cacouacs»* [*Un club masonic. Voltaire și ai săi «cacouacs»*] (pp. 821-829).

«LA DIRECTION», *La F.M. et la Révolution française* [*Francmasoneria și Revoluția franceză*] (pp. 901-902).

A. BERNARDINI, *A propos du F. Marat. La F.M. et l'Intelligence Service* [*Despre F. Marat. Francmasoneria și «Intelligence Service»*] (pp. 930-932).

R. CHETTEOUI, *Cagliostro et la première loge Française à Rome* [*Cagliostro și prima lojă franceză a Romei*] (pp. 936-940).

M. CL. BERTRAND, *Les Bourbons et la F.M. Louis XV* [*Burbonii și F.M. Ludovic al XV-lea*] (pp. 953-957).

J. DE PONTAUMONT, *Voltaire et ses «cacouacs». Le triomphe maçonnique et la mort de Voltaire* [*Voltaire și ai săi «cacouacs». Triumful masonic și moartea lui Voltaire*] (pp. 973-976)

M.TH. MULLER, *Contributions à l'Etude de la Révolution Française. I. Considérations Générales* [*Contribuții la studiul Revoluției franceze. I. Considerații generale*] (pp. 981-983).

E. HERBILLON, *Les Bourbons et la F.M. Les loges à l'Orient de Versailles et de la Cour* [*Burbonii și Francmasoneria. Lojile Orientului de la Versailles și de la Curte*] (pp. 1008-1010).

3. *Masoneria în Franța*

Pentru o bibliografie de ansamblu, în afara lucrărilor deja menționate, *cf.* J.A. FERRER BENIMELI, *Bibliografía de la masonería*, ed. cit., pp. 55 și urm.

Toate istoriile masoneriei dau, evident, informații despre apariția și dezvoltarea masoneriei în Franța.

Pentru o primă abordare din punct de vedere catolic-contrarevoluționar, se dovedește utilă J. PLONCARD D'ASSAC, *Le secret des franc-maçons* [*Secretele francmasonilor*], Ed. de Chiré, 1979. Din perspectivă masonică, A. COMBES, *La massoneria in Francia dalle origini ad oggi* [*Masoneria în Franța, de la origini pînă în prezent*], Foggia, 1986.

Extrem de bogată este lucrarea lui J.A. FERRER BENIMELI, *Masonería, Iglesia e Ilustración* [*Masoneria, Biserica și Iluminismul*], Fundación Universitaria Española, Madrid, 1982 și urm., în 4 volume (inspirată de noul curs episcopal).

În afara celor deja citate, menționăm și G. BORD, *La Franc-maçonnerie en France* [*Francmasoneria în Franța*]; P. CHEVALLIER, *Histoire de la Franc-maçonnerie française* [*Istoria Francmasoneriei franceze*], vol. I; *cf.* F. WEIL, *La Franc-maçonnerie en France jusqu'en 1755* [*Francmasoneria în Franța pînă în 1755*], în «Studies on Voltaire and the Eighteenth Century», 1963; A. BERNHEIM, *Aux origines de la franc-maçonnerie française. Les réglements généraux de 1743 et les statuts de 1755* [*Originile Francmasoneriei franceze. Reglementările generale din 1743 și statutele din 1755*], în «A.H.R.F.», 1969; C.H. CHEVALIER, *Maçons écossais au XVIII siècle* [*Masoni scoțieni în secolul al XVIII-lea*], *ivi*.

Despre primele raporturi dintre masonerie și puterile publice, *cf.* CH. GERIN, *Les franc-maçons et la magistrature française au XVIII siècle* [*Francmasonii și magistratura franceză în secolul al XVIII-lea*], în

«Revue des Questions Historiques», 1875, pp. 547-557; P. DUDON, *Descentes de police...*, ed. cit.

Teza anglicizării și a masonizării «societății» franceze, susținută de B. Faÿ, a fost reluată și transmisă de R. Koselleck. Istoricul neamț recunoaște că opera lui Faÿ este «relevantă prin excepționala sa capacitate de a-și găsi confirmarea în izvoarele istorice descoperite mai mult sau mai puțin recent»; R. KOSELLECK, *Critica illuministica e crisi della società borghese* [*Critica iluministă și criza societății burgheze*], Bologna, 1972, p. 145. Koselleck pune accentul pe natura și însemnătatea pe care le au secretul masonic și egalitarismul invocat în cadrul lojilor. Secretul masonic a avut un rol revelator în procesul de dilatare a acelui spațiu în care mocnea nesupunerea «societății» din interiorul statului absolutist: «Deși lojile erau eminamente burgheze la origini, burghezii au știut să atragă înspre ele acea parte a societății considerată nobilă, dar care, politicește, era la fel de lipsită de drepturi ca și ei, stabilind astfel un raport reciproc întemeiat pe egalitate socială. După cum în saloane, în fața doamnelor, nu era valabilă nici o diferență de rang, la fel se putu afirma principiul egalității și în loji, unde „nobili, burghezi și lucrători" aveau în egală măsură acces: astfel, burghezimea obținu o platformă în care se regăseau nivelate toate Stările, pînă atunci diferențiate. Prin această activitate, masonii se împotriveau structurii sociale existente, dar nu porneau încă inevitabila înfruntare cu Statul absolutist (...). Dar tocmai acolo unde nivelarea socială a ierarhiei

de stat a fost mai cu tărie înfăptuită, pînă la ridicarea acestui proces la rang de principiu organizatoric, și anume în cadrul lojilor, egalitatea socială se dovedi o egalitate în afara statului. În interiorul lojilor, omul nu mai era un supus al puterii statului, ci un om printre oameni: în activitățile lojii, el gîndea, proiecta și acționa liber» (pp. 87-88).

Și, de asemenea: «Fără a aduce, în aparență, atingeri statului, burghezii dau naștere, în loji, acestui spațiu secret interior statului și, tocmai în acest stat, unui spațiu în care – sub protecția secretului – se înfăptuia libertatea de tip burghez. Libertatea secretă devine secretul libertății» (p. 91).

Despre crearea Marelui Orient, *cf.* P. CHEVALLIER, *Pour la deuxième centenaire de la fondation du Grand Orient de France (1773). La maçonnerie en 1771-1772* [*Pentru cel de-al doilea centenar al fondării Marelui Orient al Franței (1773). Masoneria între 1771-1772*], în «A.H.R.F.», 1974; D. LIGOU, *Les assemblées qui ont créé le Grand Orient de France (5 mars-1 septembre 1773),* [*Întrunirile care au creat Marele Orient al Franței (5 martie-1 septembrie 1773)*], *ivi*.

Despre răspîndirea masoneriei înainte de 1789, *cf.* D. LIGOU, *Maçons du XVIII siècle. Personnalités et milieux sociaux des maîtres de loge de la Grande Loge de France* [*Masonii secolului al XVIII-lea. Personalități și grupuri sociale ale maeștrilor lojii Marelui Orient al Franței*], *ivi*, 1969; A. LE BIHAN, *Loges et chapitres de la Grande Loge et du Grand Orient de France (2e moitié du XVIII siècle)* [*Loji și diviziuni ale Marii Loje și ale Marelui Orient al Franței (a doua jumătate a secolului*

al XVIII-lea)], Paris, 1967; *Franc-maçons parisiens du Grand Orient de France (fin du XVIII siècle)* [*Francmasoni parizieni ai Marelui Orient al Franței (sfîrșitul secolului al XVIII-lea)*], Paris, 1966, din care vezi recenzia îngrijită de D. LIGOU în «A.H.R.F.», 1969, pp. 533-539. *Cf.*, de altfel, articolele deja citate în «Les Documents Maçonniques».

4. Masoneria și ideologia iluministă

Punctele de referință cele mai prețioase pentru acest subiect sînt tot Barruel, G. Martin, Faÿ, Deschamps și Jannet. Lipsește totuși, deocamdată, o lucrare complexă și completă pe această temă.

Influența masonică asupra elaborării *Enciclopediei* a fost evaluată diferit de către istoricii care s-au ocupat de problemă: unii au contestat-o cu hotărîre, alții s-au situat pe poziții mai nuanțate (*cf.* în «Apendice»: *Enciclopediști și masoni. Itinerarii ale unei dezbateri istoriografice*).

Despre loja celor «Nouă Surori», clasicul L. AMIABLE, *Une loge maçonnique d'avant 1789. La R.L. Les Neuf Sœurs* [*O lojă masonică dinainte de 1789. Loja celor Nouă Surori*], Paris, 1897, a fost repubicat în ediție anastatică, cu comentarii și note critice, sub îngrijirea lui Ch. PORSET (Ed. EDIMAF, Paris, 1989). *Cf.*, de asemenea, G.P. MATTOGNO, *Massoneria e rivoluzione francese. La loggia delle «Nove Sorelle»* [*Masoneria și Revoluția franceză. Loja celor*

«Nouă Surori»], în «Origini», nr. 3 (supliment al lui «Orion», nr. 61-10/89).

Scrierea lui S. MERCIER, *L'an deux mille quatre cent quarante. Rêve s'il fût jamais* [*Anul 2440. Visul dacă fu vreodată*], este comentat în italiană, printre alții, de G. MARCHETTI, *Che importa ai preti ? Ovvero l'interesse della religione cristiana nei grandi avvenimenti di questi tempi. Riflessioni politico-morali di un amico di tutti ad un amico solo da G.M.D.E. Edizione terza rivista, ed accresciuta dall'Autore* [*Ce le pasă preoților ? Despre interesul religiei creștine în marile evenimente ale timpurilor noastre. Reflecții politico-morale ale unui prieten cu toată lumea către un prieten singur, de G.M.D.E. Ediția a treia revăzută și adăugită de Autor*], Cristianopoli, MDCCCVIII, pp. 56 și urm. (Unele fragmente se regăsesc în V. GIUNTELLA, *Le dolci catene. Testi della controrivoluzione cattolica in Italia* [*Dulcile lanțuri. Texte ale contrarevoluției catolice din Italia*], Roma, 1988, pp. 317-323). Note bibliografice actualizate despre Mercier – în comentariul critic al lui Porset, ed. cit., pp. 168-171.

5. Mitul revoluției masonice victorioase

Despre Franklin, La Fayette și mitul revoluției masonice victorioase, cercetările lui B. Faÿ au deschis drumul unei mai profunde interpretări a fazei pre-revoluționare.

Naşterea masonică a S.U.A. este tratată pe scurt de C. REVAGEUR, *Le franc-maçon citoyen du monde, genèse de la Révolution américaine* [*Francmasonul cetățean al lumii, geneză a Revoluției americane*], în vol. colectiv *Franc-maçonnerie et Lumière au seuil de la Révolution française* [*Francmasoneria și Iluminismul în zorii Revoluției franceze*], Paris, 1985.

Despre raporturile dintre Franklin și «filozofi», *cf.* V. OWEN ALDRIDGE, *Benjamin Franklin and the philosophes* [*Benjamin Franklin și filosofii*], în «Studies on Voltaire», 1963.

«Toată gruparea viitorilor revoluționari – scrie Faÿ – i se află deja în preajmă: Brissot, Robespierre, Danton, La Fayette, Marat, Bailly, Target, Duval d'Eprémesnil, Péthion, abatele Fauchet, La Rochefoucauld Liancourt, ducele d'Orléans etc. El îi seduce și îi atrage, ca vestitor al cultului pe care ei îl caută obsesiv» (B. FAŸ, *L'esprit révolutionnaire*, ed. cit., pp. 101-102). În 1924, revista masonică «LUX» îl comemora pe Franklin astfel: «Franc-Masoneria îl cinstește ca pe una dintre cele mai strălucite expresii ale gîndirii ei» (iulie 1924, p. 115).

Despre La Fayette, vezi lucrarea scriitorului mason A. LEBEY, *La Fayette ou le militant franc-maçon* [*La Fayette sau militantul francmason*], Paris, 1937.

Despre rolul și însemnătatea lui La Fayette în evenimentele revoluționare, este de ajuns să pomenim scrierile lui A. Mathiez și G. Lefebvre. Ocupîndu-se de organizarea Gărzii Naționale, marchizul avea «forța în mîinile sale, singura forță care

poate să conteze în timp de revoluție – forța revoluționară» (A. MATHIEZ, G. LEFEBVRE, *La Rivoluzione francese* [*Revoluția franceză*], Torino, 1975, pp. 80-81). După evenimentele din octombrie, «regele și Adunarea sînt de acum în mîinile lui La Fayette și ale poporului parizian» (p. 89). Marea sărbătoare a Federației, pe care La Fayette a prezidat-o, «fu o dovadă clară a imensei popularități de care el se bucura: federații îi sărutau mîinile, hainele, cizmele, îi sărutau harnașamentul calului și calul însuși; se băteau medalii cu efigia sa» (p. 98).

6. Abatele Barruel și teza conspirației

Culegerea de *Mémoires* a fost de curînd reeditată în Franța: *cf.* A. BARRUEL, *Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme* [*Memorii care să servească unei istorii a Iacobinismului*], Ed. de Chiré, 1974 (la pp. 7-25, introducerea «La vie et l'œuvre du R.P. Auguste Barruel de la Compagnie de Jésus», îngrijită de Christian Lagrave; la pp. 26-32, scrierile lui Barruel; la pp. 33-37, surse și bibliografie, pentru consultări și actualizări).

Despre figura și opera lui Barruel, *cf.*, în special, R.C. DENEGRI, *Abbé Augustin Barruel* [*Abatele Augustin Barruel*], în «Criticón», ianuarie-februarie 1977; M. RIQUET S.I., *Un gésuite franc-maçon, historien du Jacobinisme. Le père Augustin Barruel* [*Un iezuit francmason, istoric al Iacobinismului. Părintele Augus-*

tin Barruel] (1741-1820), în «Archivium Historicum Societatis Jesu», 1974; G.L., *La vie et les œuvres de l'abbé Augustin Barruel* [*Viața și opera abatelui Augustin Barruel*], în buletinul editat de «Société Barruel», Lyon, nr. 6; J. GAGARIN, *Souvenirs du P. Grivel sur les PP. Barruel et Feller* [*Amintirile lui P. Grivel despre Barruel și Feller*], în «Le Contemporain», 1878; L. DAMENIE, *La Révolution*, ed. cit., pp. 82 și urm.; D. ANCHELLE, *Le père Augustin Barruel S.J.* [*Părintele Augustin Barruel*], în «L'Ordre Française», februarie 1966; *L'œuvre de Barruel* [*Opera lui Barruel*], *ivi*, martie 1966; A. CARRINO, *Alle origini della storiografia reazionaria: la «teoria cospirativa» e i «Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme» dell'abbé Barruel* [*Originile istoriografiei reacționare: «teoria conspirației» și «Memoriile...» abatelui Barruel*], în «Il Pensiero politico», 1977.

Despre operele lui Barruel, vezi A. DE BACKER, A. CARAYON, C. SOMMERVOGEL, *Bibiothèque de la Compagnie de Jésus* [*Biblioteca Companiei lui Iisus*]. *Nouvelle édition par C. Sommervogel*, Bruxelles-Paris, 1890 și urm., t. I, coloanele 930-945; t. VIII, col. 1767; t. XI, coloanele 1594-1595, ce prezintă, oricum, unele lacune; A. VACAUT, E. MANGENOT, E. AMANN, *Dictionnaire de Théologie catholique*, Paris, 1930 și urm.; t. I, coloanele 428-429 (articolul «Barruel» este îngrijit de C. Sommervogel).

Figura și opera lui Barruel, teza conspirației în Italia, Anglia, Germania și Franța (cu referiri la Lefranc și Robinson), precum și ale sale *Mémoires*, sînt analizate de G.P. MATTOGNO, *L'abate Augus-*

tin Barruel e la rivoluzione del 1789 [*Abatele Augustin Barruel și Revoluția de la 1789*], în «Origini», nr. 3 (supliment al lui «Orion», nr. 61-10/89), către care trimitem și pentru ulterioare referințe bibliografice.

7. *Masoneria și Revoluția*

Rolul determinant al «partidului american» în frămîntările pre-revoluționare și în prima fază a Revoluției este indiscutabil. «Partidul Americanilor, al Anglofililor sau al Patrioților, care își recrutase membri nu doar din rîndul nobilimii, ci și din cel al înaltei burghezii și chiar din cel al anumitor consilieri ministeriali, ca Duport și Fréteau, intrase în scenă. Liderii săi se întruneau la Duport sau la La Fayette: participau la aceste ședințe abatele Siéyès, președintele Lepelletier de Saint-Fargeau, avocatul general Hérault de Séchelles, consilierul Parlamentului, Huguet de Semonville, abatele Louis, ducele D'Aiguillon, frații Lameth, bancherii Clavière și Panchard. Pentru toți aceștia, Stările Generale nu constituiau decît o etapă: se impunea transformarea Franței în monarhie constituțională și reprezentativă, desființarea despotismului ministerial» (A. MATHIEZ, G. LEFEBVRE, *La Rivoluzione francese,* ed. cit., pp. 41-42).

Adevăratul scop al frămîntărilor «patrioților» a fost mărturisit de însuși Brissot: «Trebuie (...) să replicăm. „Constituția franceză" trebuie să fie cu-

vîntul de ordine al acestui nou partid» (BRISSOT, *Correspondance et papiers* [*Corespondență și documente*], Paris, 1912, p. 154; *cf.* J. EGRET, *La pré-révolution française* [*Pre-revoluția franceză*]. *1787-1789*, Paris, 1962, p. 147). Printre agitatorii «patrioți» trebuie semnalat masonul Duval d'Eprémesnil, «liderul recunoscut al opoziției parlamentare» (J. EGRET, *op. cit.*, p. 150). Astfel îl descrie pe acesta A. Bouton: «Profund în gîndire, de un sînge rece implacabil, poseda în cel mai înalt grad spiritul și metodele intrigii revoluționare și știa să mobilizeze conform planurilor sale atît simpli indivizi, cît și adunări întregi, exploatînd aspirații secrete. Concepînd din timp proiectul unor reforme de profunzime, acest gînditor realist devine, rînd pe rînd, sufletul rezistenței parlamentare, al Adunării Constituante și al Clubului Iacobinilor» (A. BOUTON, *Les franc-maçons manceaux et la Révolution française* [*Francmasonii din Mans și Revoluția Franceză*], Le Mans, 1958, pp. 124-125).

A existat o influență masonică la Vizille, unde Stările din Dauphiné se întruniră și deciseră votul individual și reprezentarea dublă a Stării a Treia? Doi dintre eroii principali, Mounier și Bernave, nu erau, pe cît se pare, masoni, cum nu era nici Claude Périer, industriașul care și-a pus la dispoziție castelul. O. Karmin și B. Barral au încercat să minimalizeze aportul masonilor în frămîntările ce au avut loc în Dauphiné. În general, argumentările lor au ca temei logic faptul că numărul masonilor este lipsit de relevanță în raport cu totalul participanțior: *cf.* O. KARMIN, *Essai sur quelques loges du Bas-Dauphiné à la*

veille de la Révolution française [*Eseu despre câteva loji din Bas-Dauphiné în ajunul Revoluției franceze*], în «Revue Historique de la Révolution française», 1912; *A propos des loges du Bas-Dauphiné à la veille de la Révolution* [*În legătură cu lojile din Bas-Dauphiné în zorii Revoluției*], *ivi*, 1913; P. BARRAL, *Les franc-maçons grenoblois et la Révolution française* [*Francmasonii din Grenoble și Revoluția franceză*], în «A.H.R.F.», 1969.

Dar acest silogism nu ține cont de «greutatea specifică» a agitatorilor masoni. În anturajul lui Mounier se găseau masoni de marcă: François-Henri de Virieu (membru în «Parfaite Union» din Regimentul Roussillon-Infanterie, în «La Bienfaisance» din Lyon și în «Stricta Considerație»), La-Tour du Pin-Montauban («La Candeur» din Paris), Pierre-François Champel (fost președinte al lojii «Egalité» din Grenoble), Savoje de Rollin («Egalité» din Grenoble), Barral de Montferrat (*id.*), Prunelle de Lière (*id.*). J. Egret scrie că în parlamentul din Grenoble masoneria se bizuia pe «*des adeptes de qualité*»* (J. EGRET, *Le parlement de Dauphiné et les affaires publiques dans la moitié du XVIII siècle* [*Parlamentul din Dauphiné și afacerile publice în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*] , Grenoble, 1942, II, p. 40).

A. Cochin a demonstrat că aparenta spontaneitate a frământărilor a fost lucrarea din umbră a unor voințe bine determinate. Despre «*cahiers de doléance*», vezi G. GAUTHEROT, *Les cahiers de 1789*, ed. cit.

* Adepți de marcă (*în fr. în orig.*) [*n. tr.*].

Despre importanța «Clubului celor Treizeci», toți istoricii sînt de acord. Bouton scrie: «Societatea celor Treizeci din tot regatul este legată prin corespondență. Are în slujba sa pamfletari, cărora le oferă teme pentru broșuri. Are și numeroși agenți sau „apostoli" aleși dintre cei mai turbulenți *„clercs"** din *„basoche"***, dintre tinerii avocați și studenți. Aceștia sînt însărcinați cu diferite misiuni. Trimiși ca emisari în rîndurile prostimii spre a-i stîrni interesul pentru evenimente, ei răspîndesc broșuri și modele de *„cahiers de doléances"* și susțin activ candidaturile patriotice, atît la Paris, cît și în provincie» (A. BOUTON, *op. cit.*, p. 129).

La Poitiers, votul din decembrie 1788 în favoarea dublării numărului de reprezentanți ai Stării a Treia este solicitată pe o «*planche*»*** masonică, adresată «fraților». Pallu de Bourgneuf, președinte al lojii «Saint-Jean de la Vraie Lumière», este autorul celui dintîi formular de «*cahier de doléances*» redactat în provincie (G. GAUTHEROT, *Les origines maçonniques*, ed. cit., p. 171).

La Auch, în registrele administrației publice se strîng numeroase semnături însoțite de simbolul masonic, care, totuși, era facultativ (*ibidem*, p. 172).

La Joigny, președintele lojii «Aigle de Saint-Jean», Gillet de la Jacqueminière, și locțiitorul său în Stările Generale, Bazille, de asemenea mason, avuseseră

---

* Cărturari *(în fr. în orig.)* [*n. tr.*].
** Tagma juridică *(în fr. în orig.)* [*n. tr.*].
*** Planșă *(în fr. în orig.)* [*n. tr.*].

rolul cel mai important în redactarea variantei definitive de «*cahier de doléances*» (N. DESCHAMPS, C. JANNET, *op. cit.*, III, p. 71).

Cu privire la masoneria din Toulouse, M. Taillefer scrie: «Au fost, așadar, numeroși inițiații care s-au implicat în luptele electorale și au jucat un rol hotărîtor în acestea. Dacă, printre altele, știm că în iarna lui 1789 a funcționat un „comitet general" care îi reunea periodic pe mandatarii celor unsprezece ateliere active, am putea fi tentați să conchidem că a fost vorba de o acțiune concertată de manipulare» (M. TAILLEFER, *La Franc-maçonnerie toulousaine et la révolution française* [*Francmasoneria toulousană și Revoluția franceză*], în «A.H.R.F.», 1980, p. 69; vezi acum și *La Franc-maçonnerie toulousaine* [*Francmasoneria toulousană*]*: 1741-1799*, Paris, 1984).

Aceeași situație s-a înregistrat în Maine. «La jumătatea secolului al XVIII-lea – scrie A. Bouton – edificiul politic al vechiului regim s-a fisurat tot mai mult, pînă la ruina completă, petrecută în ultimul sfert de secol. Venise vremea unui nou sistem, în care spiritul dialogului era menit să substituie spiritul autoritar. Aceste idei au fost propagate în Maine de către grupurile de reflecție constituite din lojile masonice, apărute mai peste tot în zonă» (A. BOUTON, *Dispersion politique des franc-maçons du Maine au printemps 1792* [*Dispersia politică a francmasonilor din Maine în primăvara lui 1792*], în «A.H.R.F.», 1969, p. 487).

Despre frămîntările din această perioadă politică, dirijate de ducele d'Orléans, Mare Maestru al

Marelui Orient, *cf.* J.P. BRANCOURT, *La répétition de la révolution: les journées d'août 1788* [*Repetiția revoluției: zilele lui august 1788*], în «Actes A. Cochin», II, 1980; vezi și *Instruction donnée par S.A. Mgr. le duc d'Orléans à ses représentants aux bailliages, suivies des délibérations à prendre dans les assemblées* [*Instrucțiunea dată de ducele de Orléans reprezentanților săi la tribunale, urmată de deliberările de luat în adunări*] (*cf.* G. GAUTHEROT, *Les cahiers de 1789*, ed. cit.).

Despre prezența masonilor în Stările Generale și în Adunarea Națională, *cf.* P. LAMARQUE, *Les franc-maçons aux Etats Généraux de 1789 et à l'Assemblée Nationale* [*Francmasonii în Stările Generale din 1789 și în Adunarea Națională*], Paris, 1981.

Despre revoluționarii masoni din clubul breton, vezi G. BORD, *La conspiration maçonnique*, ed. cit., pp. 755-756.

A. Bouton notează: «Coeziunea cu care acționau face ca deciziile lor să fie redutabile, în măsura în care reușeau să atragă și voturile celorlalți deputați din Adunarea Națională, caracterizată prin absența regulilor, prin dezordinea ședințelor, prin dezbateri tumultuoase și prin pălăvrăgeli excesive. Clubul breton este cadrul restrîns unde se elaborează planurile și se dezbat temele asupra cărora Adunarea urmează apoi să delibereze» (A. BOUTON, *Les franc-maçons manceaux*, ed. cit., p. 150).

Despre asaltul Bastiliei, *cf.*, printre altele, G. BORD, *La conspiration maçonnique*, ed. cit.; I. STOREZ, *Le 14 juillet 1789 à Paris* [*14 iulie 1789 la Paris*], în «Actes A. Cochin», II, 1980.

Despre intrigile ducelui d'Orléans, R. Farge notează: «Se știe că grădina [de la Palais-Royal], prin amplasarea sa specială, devenise focarul abia născutului curent patriotic și că frecventatorii* locului erau primii informați, grație curierilor speciali care veneau direct de la Versailles cu ultimele știri, mai mult sau mai puțin exacte, reproduse, exagerate...» (R. FARGE, *Camille Desmoulins au jardin du Palais-Royal* [*Camille Desmoulins în grădina de la Palais Royal*], în «A.R.», 1914, p. 661).

«După 14 iulie, francmasoneria va invada noile administrații municipale și judiciare; ea va fi reprezentată de cluburi, dintre care cel al iacobinilor va fi, practic, o lojă deschisă» (G. BORD, *op. cit.*, p. 766).

În 1880 a fost publicată în «Bulletin maçonnique de la loge écossaise» o serie de studii ale «fratelui» SCHAEFFER despre masonii din 1789 și 1790. Schaeffer examinează principalele loji pariziene care s-au transformat în cluburi. «Numeroase temple – scrie – deveniseră cluburi în care agitatorii politici se adunau în public». Dar – se pune întrebarea – oare, «odată cu modificarea de formă, să fie spiritul masonic amenințat cu dispariția totală ?». Nici vorbă; și aici autorul citează exemplul clubului «Les Amis de la Vérité», inaugurat în 15 octombrie 1790, care «era o fostă lojă masonică». Programul clubului era identic cu al lojii, doar că masonii «renunțau la simbolurile pline de poezie orientală care pînă atunci le înveșmîntaseră vag gîndurile și năzuințele.

* În ediția italiană: «*habitués*» (*cuv. fr. citat*) [*n. tr.*].

Pentru că momentul, în sfîrșit, sosise» (*cf.* N. DESCHAMPS, C. JANET, *op. cit.*, III., pp. 83-86).

Despre clubul în cauză, vezi amplul fragment al respectabilului A. Mathiez: «A existat un om care să încerce să întreprindă în lojile pariziene aceeași acțiune pe care Weishaupt și prietenii săi o încercaseră în lojile nemțești, iar acest om, Nicolas de Bonneville, a jucat în primii ani ai revoluției un rol însemnat. Reluînd ideile iluminiștilor Bode și Mauvillon, Bonneville publica în 1788 scandalosul său pamflet *Les jésuites chassés de la maçonnerie et leur poignard brisé par les maçons* [*Iezuiții vînați de masonerie și pumnalul lor spart de masoni*], pe care Bode îl traduse imediat în germană. Atît și ar fi de ajuns pentru a se demonstra că Bode și Bonneville se aflau în legătură. Dar mai este ceva. Bonneville, admirabil cunoscător al limbilor străine și traducător al multor autori germani, citise cu siguranță corespondența iluminiștilor din Bavaria, publicată de guvernul bavarez în momentul acuzațiilor aduse acestora, precum și replicile apologetice ale lui Weishaupt.

Cînd muri Mirabeau, Bonneville publică în propria gazetă, *La Bouche de Fer* (nr. din 8 aprilie 1791), capitolul din *Monarhia prusacă* dedicat francmasonilor și iluminiștilor, cu glose care dovedeau limpede competența sa în materie. Iată cum era concepută una dintre notele traducătorului: „Acest proiect [al iluminiștilor] își urmează cursul. Mirabeau a fost mare, frumos și generos; iar dacă, din momentul în care districtele au fost convocate în mai 1789, *La Bouche de Fer*, urmărind neabătută acest atît de

nobil program, și-a abandonat vreodată principiile, blestemat să-i fie numele în veci". Bonneville se considera, așadar, moștenitorul și continuatorul gîndirii și operei lui Weishaupt. În ajunul revoluției, el încercase să determine o epurare a masoneriei franceze, prin discreditarea tendințelor de tip alchimist, magic și templier pe care aceasta le cuprindea și printr-o definitivă orientare anti-clericală. În timpul revoluției, încercă să-i adune pe toți francmasonii revoluționari în societăți de propagandă, deopotrivă internă și externă.

Astfel, în 1790, întemeie *Cercle social*, nucleul masonic secret al adunării federative „Prietenii Adevărului", deschise profanilor. Acest club popular, dirijat de cei din *Cercle social*, își ținu prima ședință pe 13 octombrie, la sala din Palais-Royal, în fața multor mii de ascultători. Chiar în a doua ședință, oratorul Fauchet elogie francmasoneria și își afirmă speranța în „unificarea speței omenești". „Frații francmasoni – adăugă acesta – ne sînt de mare preț în reușita marilor noastre planuri: religia universală și reorganizarea societății". *La Bouche de Fer*, organ al *Cercului social*, publica în nr. 4 un Apel la patrioții germani „de a se uni cu Prietenii Adevărului în scopul de a realiza, cu cei XXX buni și generoși Pelerini ai noștri, gradul național". Prin sintagma „grad național" Bonneville înțelegea edificarea unui guvern popular și constituțional. El preciza, în nr. 14, că, pentru cucerirea gradului național, trebuie ca toți să facă ce au făcut parizienii în 1789: „Pe 12-I are loc înarmarea; pe 13-I, se iau ho-

tărîrile; pe 14-I se trece la executare": aluzii evidente la cucerirea Bastiliei. El se bizuia pe faptul că francmasonii vor deveni în toată Europa mesagerii „veștii celei bune", că, mulțumită lor, despotismul va fi înfrînt și că în toate țările se va construi cu ajutorul lor „grandiosul edificiu, de atîta timp inițiat în zadar, încît părea deja un proiect imposibil de realizat". Cu alte cuvinte, el încredința masoneriei regenerate, ca țel al eforturilor sale și ca rațiune de existență, revolta împotriva monarhiilor absolute și edificarea guvernelor libere și constituționale» (A. MATHIEZ, *Réc. à R. Le Forestier*, ed. cit., pp. 435-437).

Vezi, de asemenea, și L. BLANC, *op. cit.*, III, 1852, pp. 24 și urm.; L. GALLOIS, *Histoire des journaux et des journalistes de la Révolution Française* [*Istoria jurnalelor și jurnaliștilor Revoluției franceze*] *(1789-1796)*, Paris, 1845-1846, t. III, reed. anastatică; A. MATHIEZ, *Sur le titre du journal «La Bouche de Fer»* [*Despre titlul jurnalului «Gura de fier»*], în «A.R.», 1917, pp. 685 și urm.; I. BOURDIN, *Les sociétés populaires à Paris pendant la Révolution française jusqu'à la chute de la royauté* [*Societățile populare la Paris în timpul Revoluției franceze pînă la căderea regalității*], Paris, 1937.

De asemenea inspirată de Bonneville era loja pariziană «Saint-Jean d'Ecosse du Contrat Social» (*cf.* A. MATHIEZ, *Les franc-maçons et la propagande révolutionnaire après Varenne* [*Francmasonii și propaganda revoluționară după Varenne*], în «A.R.», 1913).

Despre «Neuf Sœurs», vezi studiile deja citate.

Pe 18 aprilie 1792, un grup de cetățeni, membri în *Société Encyclopédique* din Toulouse, trimite o petiție Adunării legislative, în care, printre altele, se poate citi: «De mult nutream în secret, în adîncul inimilor, cea mai arzătoare dorință de libertate. Constrînși, pentru a evita privirile neliniștite ale despotismului, să adoptăm forme simbolice, noi eram uniți doar cu scopul de a păstra și a răspîndi înțelepciunea, luminile și binefacerea» (M. GRENON, *La «Société encyclopédique» de Toulouse* [*Societatea enciclopedică din Toulouse*], în «A.H.R.F»., 1966, p. 452).

Cetățenii se definesc drept «apărători neobosiți ai unei revoluții accelerate de voturile noastre și, probabil, de eforturile noastre», precum și «apostoli ai libertății, ai egalității și ai rațiunii» (*ivi*, p. 453). *La Société encyclopédique* nu era altceva decît o emanație a lojii «Encyclopédique» (*cf.* M. TAILLEFR, *art. cit.*, p. 60).

Cu ocazia Sărbătorii Federației (14 iulie 1790), un autor anonim mason elogiază rolul masoneriei în Revoluție. Ultima strofă a cantilenei sale (*cf.* A. LANTOINE, *La Franc-maçonnerie dans l'Etat,* ed. cit., p. 388) sună astfel: «*La loge de la liberté/ S'élève avec activité:/ Maint tyran s'en désole (bis)/ Peuples diverses, même laçons/ Vous rendront frères et maçons:/ C'est ce qui nous console (bis)*»*.

Originea masonică a clubului iacobinilor ne este demonstrată din nou de un exemplu din Toulouse.

* «Loja libertății crește/ Pe măsură ce trudește:/ Tot tiranu-o să dispere (*bis*)/ Și popoarele-n frăție/ S-or lega-n Masonerie:/ Iată-a noastră mângâiere (*bis*)» (*în fr. în orig.*) [*n. tr.*].

În 6 mai 1790 se pun bazele unui *Club littéraire et patriotique*, care se transformă în clubul iacobinilor. «Aici – scrie Taillefer – amprenta masoneriei este evidentă. Condus de un „părinte patriot" și patru „efori", cu răspunderi ce amintesc de acelea ale venerabilului* și ale celor doi supraveghetori, acest club este o „societate secretă" ai cărei membri, numiți „frați", sînt admiși la capătul unei proceduri copiate după aceea a inițierii masonice. Ca și masonii, ei trebuie să depună jurămînt că nu vor trăda secretul deliberărilor, se pot recunoaște între ei cu ajutorul unor „semne și îmbrățișări" și folosesc o terminologie și niște abrevieri speciale» (M. TAILLEFER, *art. cit.*, p. 71). Totuși, se grăbește autorul să adauge, ar fi inexact să se creadă că primul nucleu al membrilor clubului s-ar fi desprins din vreo lojă. Dintre cei 16 fondatori ai clubului, doar 4 erau masoni; doar 15 din cei 40 de membri cooptați pînă în 20 iunie 1790; doar 2 din cei 11 ofițeri aleși pe 16 mai. «Perioada „paramasonică" a clubului a fost totuși de scurtă durată. În 20 iunie, avocatul Theulé (fost membru în „Cœurs Réunis") le-a făcut „fraților" propunerea de a se afilia la clubul iacobinilor din Paris și de a-i adopta titlul și statutul. Influențele masonice au lipsit însă din „Société des Amis de la Constitution de Toulouse", chiar dacă, după absorbirea, la sfîrșitul lui 1790, a Clubului „du café national", animat de frații Derrey de Belbèze și Malpel de Latour, ajunsese să numere 25%

---

*Titlu dat președinților de loji [*n. tr.*].

masoni» (pp. 71-72). Așadar, o societate care numără 25% masoni, dintre care unii în poziții de comandă, e «lipsită de influențe masonice»!

Între 1793 și 1794, multe loji își suspendară activitățile rituale. Cîteva continuară totuși să activeze, ca, de ex., «Centre des Amis» (fostă «Les Amis Réunis»), care, prezidată de venerabilul Roëttiers de Montaleau, se întrunește lunar (P. CHEVALLIER, *Histoire de la franc-maçonnerie française*, ed. cit., I, pp. 360 și urm.).

Zelul masonic-revoluționar al acestui club e atestat de o producție literară, din care reproducem două strofe semnificative: «*Nous qui connaissons la Lumière/ Répandons-en les doux rayons/ Pour que les peuples de la terre/ Par nous deviennent tous Maçons/ (...) Fondateurs de la République/ A jamais nous vous bénirons/ Pour vous les couronnes civiques/ Se trouvent chez les Franc-Maçons*»* (*ivi*, p. 363).

La Toulouse, în 1793, are loc o adevărată resurecție a masoneriei. Pe 10 *Ventôse***, patru loji («Les Cœurs Réunis»; «La Française des Arts», fostă «Saint-Joseph des Arts»; «La Sagesse»; «Les Vrais

* «Noi, cei ce-avem Iluminarea,/ Să ducem blânda ei făclie/ Popoarelor din toată zarea,/ Ca toți, prin noi, Masoni să fie/ (...) Cei ce Republicii-ați fost fauri,/ În veci fiți binecuvântați;/ Obșteștile cununi de lauri/ La Francmasoni o să le-aflați» (*în fr. în orig.*) [*n. tr.*].

** A șasea lună a calendarului revoluționar, corespunzătoare perioadei 19 februarie-20 martie; astfel, lui 10 *Ventôse* (în orig., calc it. *Ventoso*) i-ar corespunde tradiționalul 28 februarie [*n. tr.*].

Amis Réunis») hotărăsc să se transforme în loji republicane, să nu recunoască drept Mare Orient decît Convenția, să-și declare drept protector, în locul Sfîntului Ioan, Muntele și să demoleze vechile instituții. Aceste loji au contribuit activ la Revoluție, fie prin furnizarea cadrelor locale ale partidului iacobin, fie prin deschiderea de subscripții în favoarea armatei revoluționare implicate în «eliberarea» Europei (*cf.* M. TAILLEFER, *art. cit.*, pp. 75 și urm.; M.Th. LAGASQUE, *Recherches sur le personnel terroriste toulousain* [*Cercetări asupra personalului terorist toulousan*], în «A.H.R.F.», 1971).

În 1882, revista masonică «Chaine d'Union» a publicat amănunte interesante despre loja «La Française d'Aquitaine»: «În noiembrie 1793, extremiștii revoluționari aflați la putere obligară lojile să-și schimbe numele. Atelierul nostru regal primi numele de „Française de l'Unité". Culoarea albă a cordoanelor fu înlocuită de culorile naționale. Se hotărî ca era republicană să continue era masonică și lojile să fie epurate în sens republican. Spadele fuseseră înlăturate din loji și fu nevoie de o petiție trimisă lui Mirabeau, membru al Convenției, pentru a se obține restituirea acestora. În 19 ianuarie 1794, loja generală abrogă îngrădirea față de evrei și hotărî că toți bunii cetățeni, indiferent de religie, culoare și profesie, pot fi inițiați în misterele masonice» (*cf.* N. DESCHAMPS, C. JANNET, *op. cit.*, III, p. 87, notă).

Despre Barère, inițiat al lojilor «Encyclopédique» din Toulouse și «Société des Amis de la Vé-

rité» și membru al Comitetului Salvării Publice, *cf.* L. GERSHOY, *Bertrand de Barrère de Vieuzac un médiateur de la Révolution* [*Bertrand de Barrère de Vieuzac, un mediator al Revoluției*], în «A.H.R.F»., 1961. Despre Amar, *cf.* F. VERMALE, *André Amar franc-maçon* [*André Amar francmason*], în «A.H.R.F.», 1949.

Există unele ipoteze despre o posibilă afiliere politică a lui Robespierre însuși: *cf.* G. LAURENT, *Robespierre franc-maçon ?* [*Robespierre francmason ?*], *ivi*, 1928, pp. 62-63.

8. *Masonii «ne-masoni»*

Problema participării masonilor la Revoluție a fost expediată sec de G. Lefebvre: «Nu există nici urmă de dovadă care să ateste participarea *in corpore* a masoneriei la aceste evenimente» (G. LEFEBVRE, *Réc. à G. Martin, Manuel...*, ed. cit., p. 181).

În a sa *Discussion* despre istoria masoneriei în epoca Revoluției, publicată în «A.H.R.F.» în 1969, A. Le Bihan adoptă punctul de vedere al lui Lefebvre. Maudet demonstrează anumite îndoieli și atribuie masoneriei un rol cel puțin în urzirea intrigilor. Soboul replică: «În ceea ce privește prezența tuturor conducătorilor Marelui Orient în *Maison philantropique*, ei se află acolo în calitate de masoni sau de filantropi ?». La care Maudet ripostează: «Această diferențiere este cam alambicată» (p. 503).

Atitudinea filo-revoluționară a *corpului* masoneriei *ca atare* este atestat de diferite documente.

La Rennes, «în iulie 1789, cînd sosi știrea căderii Bastiliei, sentimentele politice explodară în cadrul lojii. Aceasta se declară fățiș în favoarea acestui neașteptat eveniment, în favoarea noilor principii a căror aplicare îi revenea Adunării Naționale» (A.G. JOUAUST, *La Maçonnerie à Rennes jusqu'en 1789* [*Masoneria în Rennes pînă în 1789*], în «Monde Maçonnique», t. II, pp. 475 și urm., *apud* J.G. FINDEL, *op. cit.*, II, pp. 59-60).

Aceeași situație se întîlnește și în alte orașe: Nancy (J. PALOU, *op. cit.*, p. 209), Bordeaux (L. RUZICKA, *La loge de Bordeaux et les loges autrichiennes en 1789-90* [*Loja din Bordeaux și lojile austriece în 1789-90*], în «A.H.R.F»., 1930), Saint-Fargeau (P. CHEVALLIER, *Histoire*, ed. cit., I, p. 350), Draguignan (G. GAUTHEROT, *Une adresse maçonnique à l'Assemblée Constituante* [*O adresă masonică către Adunarea Constituantă*], în «Revue de Questions Historiques», 1 octombrie 1910, pp. 532-534. Același document, cu o interpretare întrucîtva diferită, în «R.I.S.S.», 1 ianuarie 1928, pp. 14-15), Toulouse, M. TAILLEFER, *art. cit.*, p. 66).

Fragmente ale circularelor Marelui Orient au fost publicate de E. LESUEUR, *Le G.O. de France et la loge «La Fidelité» d'Hesdin* [*Marele Orient al Franței și loja «La Fidelité» din Hesdin*] *(1789-1792)*, în «A.R.», 1913.

Masonii care au suspendat activitățile de lojă, pentru a se dedica treburilor politice, nu și-au pierdut din această cauză calitatea de masoni. În 31

martie 1790, loja pariziană «La Philadelphique» își fereca porțile și trimise o scrisoare Marelui Orient, în care se declara gata să aprobe cu entuziasm «fericita revoluție care a produs acest spirit de egalitate de care noi dădusem de multă vreme dovadă în atelierele noastre», anunțînd astfel suspendarea activității din cauze de forță majoră, dar asigurînd, în același timp, Marele Orient de dorința de a continua colaborarea, în așteptarea «zorilor păcii și ai fericirii publice» și definindu-i pe «frații» angajați în treburi politice *«vertueux citoyens»*, *«bons frères»*, *«vraies maçons»** (O. KARMIN, *La suspension des travaux de la loge «La Philadelphique» pendant la Révolution* [*Suspendarea lucrărilor lojii «La Philadelphique» în timpul Revoluției*], în «Revue historique de la Révolution française et de l'Empire», 1913, pp. 690-691).

9. *Frații i-au ucis pe frați*

În 1924, F. Baldensperger, pornind de la faptul că mulți masoni bănuiți de a fi participat la conspirație au trebuit să emigreze pentru a evita persecuțiile revoluționarilor, se întreabă cum ne putem închipui că aceștia ar fi complotat în favoarea unei revoluții în care ei au fost victimele, nu călăii? (F. BALDENSPERGER, *Le mouvement des idées dans*

---

*Cetățeni virtuoși, ...buni frați, ...adevărați masoni (*cit. fr.*) [*n. tr.*].

l'émigration française [*Mișcarea de idei în emigrația franceză*],*1789-1815*, Paris, 1924).

A. Lantoine citează diferite exemple de persecuții împotriva lojilor (la Bayonne, Montélimar, Mons. Dinan) și comentează: «Dacă revoluția este opera masonilor, ea s-a arătat de-a dreptul ingrată față de aceștia, din moment ce, în toată perioada sa victorioasă, nu a încetat să-i prigonească» (A. LANTOINE, *op. cit.*, p. 169).

Lui G. Gautherot i se pare deconcertantă posibilitatea ca niște cercetători serioși să poată avansa o astfel de obiecție. Cel care se apucă – scrie – să doboare coloanele unei catedrale n-are cum să scape de marea prăbușire pe care el însuși a provocat-o. «De altfel – adaugă autorul –, dacă am admite nevinovăția tuturor celor care și-au vărsat sîngele și au suferit spolierea și exilul, ar trebui să admitem că tragedia revoluționară a fost lipsită de eroi, din moment ce toți revoluționarii au întîlnit de fiecare dată alți revoluționari, mai „puri" decît ei, meniți să-i epureze și să-i sacrifice» (G. GAUTHEROT, *L'Assemblée Constituante*, ed. cit., p. 35).

Problema a fost anulată de R. De Mattei: «Teza conspirației anti-creștine, adică a pregătirii „oculte" a Revoluției de către anumiți oameni, nu implică neapărat o organizare unitară în spațiu și timp a forțelor revoluționare, ci mai degrabă o concordanță a scopurilor lor, care poate presupune așadar și o pluralitate a comploturilor parțiale. Este chiar cazul lui Barruel, care propune, după cum se știe, modelul unei Revoluții franceze ca rezultat a trei

conspirații diferite» (R. DE MATTEI, *Augustin Cochin*, ed. cit., p. 574).

E de ajuns să-l amintim pe masonul Amar, care sprijină proiectul de organizare a tribunalului revoluționar, sau pe masonul Chaumette, acest «Anacreon al ghilotinei», îndîrjit adversar al moderaților și critic indignat al tribunalului revoluționar pentru vina tergiversării proceselor.

Un caz de fractură semnificativă ne survine din Dijon, oraș în care nu puțini au fost masonii constrînși să emigreze. R. Robin scrie: «Departe de moșiile lor, masonii se pomeniră că li se scot la vînzare averile sub formă de bunuri naționale de proveniență secundară» (R. ROBIN, *La loge «La Concorde» à l'Orient de Dijon* [*Loja «La Concorde» a Orientului din Dijon*], în «A.H.R.F.», 1969, p. 444). Ei! – cine se azvîrle ca un uliu asupra proprietăților masonilor emigranți? Un alt mason, Richard de Ruffey, care înființează o societate financiară de speculații și achiziționează bunuri naționale cu 513.795 de lire! Același Ruffey avea să sfîrșească mai tîrziu ghilotinat (*ivi*, pp. 444-445)...

10. Simbolistica masonico-revoluționară

Influența simbolisticii masonice asupra celei revoluționare este o dovadă în plus a rolului jucat de francmasoni în Revoluție. Și această problemă a stîrnit discuții: *cf.* J. PALOU, *La franc-maçonnerie*,

ed. cit., p. 183; D. LIGOU, *Structures et symboles maçonniques sous la Révolution* [*Structuri și simboluri masonice în timpul revoluției*], în «A.H.R.F»., 1969; G. GAUTHERONT, *Les origines maçonniques*, ed. cit., p. 173; O. KARMIN, *L'influence du symbolisme maçonnique sur le symbolisme révolutionnaire* [*Influența simbolismului masonic asupra simbolismului revoluționar*], în «Revue historique de la Révolution française», 1910; B.P. HYSLOP, *Etat présent des études et direction de recherches sur l'histoire de la Révolution* [*Starea prezentă a studiilor și direcția cercetărilor asupra istoriei Revoluției*], în «A.H.R.F.», 1951; E. JOUIN, *La Franc-maçonnerie et la Révolution*, ed. cit.

Pentru o viziune de ansamblu, *cf.* G.P. MATTOGNO, *Massoneria e Revoluzione francese. Note sul simbolismo massonico-rivoluzionario* [*Masoneria și Revoluția franceză. Observații despre simbolistica masonico-revoluționară*], în «Origini», nr. 3 (Supl. la «Orion», nr. 61 -10/89).

11. *Studii și congrese din cadrul Bicentenarului*

Bicentenarul Revoluției a suscitat noi studii, congrese și reeditări ale unor volume demult epuizate (vezi «Humanisme», revista Marelui Orient al Franței, și catalogul EDIMAF). Pentru o viziune de ansamblu, *cf.* A.A. MOLA, *Molto di nuovo all'Oriente della Rivoluzione francese* [*Noi contribuții la Orientul Revoluției franceze*], în «Hiram», octombrie

1989, pp. 272-276. Dintre toate inițiativele semnalate, este demn de amintit congresul internațional de la Paris, *La Franc-maçonnerie dans la Révolution française*, colocviul de la Marsilia despre masonerie și țările mediteraneene în timpul Revoluției, precum și publicarea diverselor studii pe această temă.

APENDICE

«Encyclopédie» și masoneria. Itinerariile unei dezbateri istoriografice

Toți istoricii, de toate orientările, sînt de acord, în mai mică sau mai mare măsură, asupra acțiunii revoluționare exercitate de *Enciclopedie* în cultura și în societatea franceză din «Ancien Régime»*.

Mai controversată a fost, în schimb, problema raporturilor dintre *Enciclopedie* și masonerie. Unii susțin că influența masonică asupra marii opere întreprinse de Diderot și d'Alembert a fost cu totul neglijabilă; alții au subliniat, cu mai multă îndreptățire, după părerea noastră, o anumită influență a masoneriei în întocmirea și, mai ales, în popularizarea Dicționarului.

Gustave Lanson, în pofida polemicilor publicistice dintre masoni și antimasoni, a fost primul care a pus problema la nivel științific și a deschis calea unei dezbateri care continuă și astăzi.

În alineatul final al eseului său, *Questions diverses sur l'histoire de l'esprit philosophique en France avant 1750*[1]**, autorul susține pertinența ipotezei originii masonice a *Enciclopediei*. «E interesant de

---

* Vechiul Regim (*în fr. în orig.*) [*n.tr.*].

** Notele autorului la acest *Apendice*, numerotate de la 1 la 37, sînt grupate la sfîrșitul textului [*n. ed.*].

observat – scrie Lanson – și încă insuficient discutat de către istoricii literaturii sau filozofiei din secolul al XVIII-lea de la noi – faptul că *Enciclopedia* este sau cel puțin ia naștere dintr-o inițiativă masonică»[2].

În sprijinul tezei sale, Lanson citează un pasaj dintr-un discurs pronunțat de masonul Andreas Michael Ramsay în 1737[3]. Printre altele, Ramsay propunea ca fiecare mason să contribuie «cu protecția, cu generozitatea și cu efortul de care putea da dovadă la o vastă lucrare, pentru care nici o Academie nu este de ajuns». Și explica în acești termeni natura unei astfel de opere: «Toți marii maeștri din Germania, Anglia, Italia și din întreaga Europă îi îndeamnă pe toți savanții și artiștii din confrerie să se unească pentru a oferi materiale pentru un „Dicționar universal al tuturor artelor liberale* și al tuturor științelor utile", cu singurele excepții ale teologiei și politicii. Această lucrare a început deja la Londra – Ramsay face foarte probabil aluzie la *Cyclopaedia* lui Chambers –, dar, prin intermediul frăției noastre, va putea fi dusă la îndeplinire în cîțiva ani. Acolo vor fi explicați nu doar termenii tehnici și etimologia lor, ci și istoria științei și artei, principiile lor de bază și modul în care acționează. Astfel se vor reuni luminile tuturor națiunilor într-o singură operă, care va fi ca un depozit general a tot ce este mare, frumos, luminos, durabil

* Termen tradițional pentru activitățile intelectuale, spre deosebire de activitățile tehnice manuale, numite *arte mecanice* [*n. tr.*].

și folositor în toate științele naturale și în toate artele nobile. Această operă va spori de la un veac la altul, după cum va spori lumina cunoașterii. Astfel se va răspîndi în toată Europa o nobilă emulație, odată cu gustul pentru litere și arte frumoase»[4].

Un preceptor al contelui de Reuss, Geusau, care l-a cunoscut pe Ramsay la Paris în 1741, relatează că a auzit multe detalii despre lansarea acestui dicționar. Ramsay propusese o subscripție de 10 ludovici din partea tuturor masonilor din Europa; suma adunată ar fi fost utilizată, înainte de toate, în editarea unui dicționar universal în franceză, ce trebuia să conțină cele patru arte liberale* și științele istorice[5].

După cinci ani de la vizita lui Geusau la Paris, anume în 21 ianuarie 1746, Daguesseau făcu o donație *Enciclopediei*.

Lanson se întreabă dacă există vreo legătură între aceste fapte? Nu se poate atesta cu precizie. Dar există un amănunt interesant: André-François Lebreton, unul dintre cei doi editori ai *Enciclopediei*, era mason. El «a fost primul maestru al lojii „Louis d'Argent" (1729), iar la 1 ianuarie 1765 încă îi era președinte»[6].

Să fie oare Lebreton cel care le-a propus lui Deguesseau și Diderot ideea *Enciclopediei*? «E evident

* Care, de fapt, sînt șapte la număr; e vorba probabil de *grupul științific* de patru arte liberale (aritmetica, geometria, muzica și astronomia), ce formau tradițional un ciclu aparte (*quadrivium*) în sistemul pedagogic de tradiție medievală [*n. tr.*].

– conchide Lanson – că, dacă aceasta s-ar putea demonstra, dacă această mare mașinărie a *Enciclopediei* ar fi fost o lucrare masonică, atunci ar trebui să atribuim francmasoneriei un rol mai important decît cel care i s-a putut atribui pînă acum, din lipsă de documente, în mișcarea filozofică a secolului al XVIII-lea»[7].

În 1939, Philippe Maÿ susținea în mod hotărît teza originii masonice a *Enciclopediei*[8]. «Cercetările cărora ne-am dedicat – afirmă Maÿ – pentru a stabili datele biografice care se găsesc în cele ce urmează ne-au indicat că hotelul domnului Landelle, frecventat de editorii *Enciclopediei*, era sediul uneia dintre primele loji masonice, în mod regular constituite, care s-au întemeiat la Paris. Sîntem tentați să ne întrebăm dacă faptul reprezintă o simplă întîmplare sau dacă nu cumva va fi existat o legătură, cum deja s-a presupus, între tipărirea *Enciclopediei* și mișcarea masonică pe care cîțiva englezi, irlandezi și scoțieni o propagaseră în Franța la începutul secolului al XVIII-lea»[9].

Bazîndu-se pe cercetările lui Gustave Bord, Maÿ oferă ulterioare amănunte despre Lebreton și afilierea sa masonică. Lebreton a fost președinte al lojii «Louis d'Argent», înființată în 12 iunie 1729. El avea, deci, pe atunci, 21 de ani, fiind născut în 1708. Pentru Maÿ nu încape îndoială: «Se pare că acest punct a fost deja rezolvat de *Mémoire pour A.F. Le Breton contre le Sr. Jeans Mills*, din care ne-am inspirat, precum și de documentele pe care le-am publicat: nimeni altul decît André-François Le Breton, înte-

meietor al lojii „Louis d'Argent", i-a solicitat să conducă lucrările la *Dictionnaire Raisonné* mai întîi pe abatele Gua și apoi, laolaltă, pe Diderot și d'Alembert»[10].

Și apoi este problema «frontispiciului», ilustrat de masonul Cochin. «Ilustrația „frontispiciului", – scrie Maÿ – desenată în 1764 de Cochin și gravată în 1772 de Prévost pentru a împodobi tomul întîi al *Enciclopediei,* nu este oare o pură alegorie masonică? „Explicația" care o însoțește este aproape o confesiune: „Sub un templu de arhitectură ionică, sanctuar al Adevărului, se vede Adevărul acoperit de un văl și emanînd o Lumină care desface și împrăștie Norii". La picioarele sale, pe treptele care duc către el, sînt dispuse Științele și Artele. Or, dintre toate aceste figuri simbolice, iese în evidență tocmai Arhitectura – Arta Regală a masonilor – care atrage privirea, în centrul compoziției, spre Riglă, Echer și Compas (...)»[11].

La rîndul lui, Maÿ le lasă istoricilor literaturii «sarcina de a continua și a încheia studiile»[12].

Dacă în 1946 Franco Venturi și în 1947 Daniel Mornet demonstrau un oarecare scepticism[13], în 1951 Jean Pommier revenea asupra tezelor lui Maÿ[14].

Dar primul atac în toată regula asupra tezei originii masonice a *Enciclopediei* a fost adus în 1954 de G.H. Luquet[15].

Luquet își propune să demoleze punct cu punct argumentele lui Maÿ. Nu există nici o dovadă, afirmă autorul, că acțiunea lui Ramsay ar fi dus la o oare-

care realizare practică. *Enciclopedia*, concepută la începutul lui 1745 ca simplă traducere din *Cyclopaedia* lui Chambers, în 1751 devenise o operă totalmente nouă, fără nici o legătură cu proiectul lui Ramsay[16].

În ce privește apoi gravura lui Cochin, Luquet nu găsește în ea nici o aluzie la simbolistica masonică. Rigla, echerul (de fapt, un poloboc) și compasul pot foarte bine fi considerate simboluri arhitectonice, nu neapărat masonice.

În sfîrșit, el contestă că Lebreton, președinte al lojii «Louis d'Argent», ar fi unul și același cu Lebreton, editor al *Enciclopediei*. Conform lui Luquet, loja «Louis d'Argent» a fost instituită de Marea Lojă a Angliei în 3 aprilie 1732. Ulterior, trecu la Marea Lojă a Franței. În 1 ianuarie 1765 se găsea pe tabelul Marii Loji a Franței sub titulatura de «Louis d'Argent de Saint-Thomas» și cu Lebreton președinte.

În 3 aprilie 1732 Lebreton ar fi trebuit să aibă cel puțin 25 de ani, din moment ce articolul 4 al Regulamentului Marii Loji a Angliei din 1723, încă în vigoare în 1732, impunea vîrsta minimă de 25 de ani pentru a fi admis în masonerie, cu excepția cazurilor în care se acorda o derogare din partea Marelui Maestru, despre care nu există indicii că i-ar fi fost acordată lui Lebreton. Și din moment ce André-François se născuse în 21 august 1708, în 1732 avea doar 24 de ani. Deci, președintele lojii «Louis d'Argent» nu era André-François Lebreton.

În 1 ianuarie 1765 – continuă Luquet – un Le Breton era președinte al lojii «Louis d'Argent de Saint-Thomas». La acea dată el era decanul de vîrstă al tuturor maeștrilor de lojă francezi. Ca toți maeștrii

de lojă din Paris, ar fi trebuit să fie inamovibil pînă în 1773 și să rămînă decan pînă la moarte. Însă în 21 iunie 1771 nu mai era, fiind înlocuit de Puisieux, care în tabelul din 1765 figura pe locul al doilea. Deci, acest Le Breton, pe cît se pare, murise. Iar André-François Lebreton avea să moară pe 14 octombrie 1779.

«Editorul *Enciclopediei* – conchide Luquet – (...) este, prin urmare, un alt Le Breton»[17].

Aceste argumente aruncau serioase îndoieli asupra chestiunii, însă J. Pommier, în paginile aceleiași «Revue», își exprima anumite perplexități referitoare la Luquet: «Chestiunea tratată de Luquet nu a fost examinată în această revistă doar de Gustave Lanson acum patruzeci de ani. Ea a fost reluată în 1951 într-o recenzie (p. 378) referitoare la unele publicații recente. Autorul acestei recenzii se bucură de noile precizări pe care Luquet le oferă cititorilor de „Revue d'Histoire Littéraire". Fără a dori să stîrnească o discuție, el persistă totuși în concluziile moderate pe care le prezentase atunci»[18].

Problema a fost pusă din nou în 1967 de Robert Shackleton, dar dintr-un punct de vedere diferit[19]. Shackleton folosește o metodă în exclusivitate statistică. Pe de o parte, utilizează listele de colaboratori ai *Enciclopediei* deja publicate; pe de altă parte, cercetează minuțios în arhivele Marelui Orient al Franței, în Colecția Joly, în «Collection Chapelle» din arhivele Marii Loji a Franței și în alte izvoare. Din aceste cercetări rezultă că 17 enciclopediști erau cu siguranță masoni. Dintre aceștia, opt au contri-

buit la partea cea mai importantă a lucrării: Cochin, Marnésia, Montesquieu, Paris de Meyzieu, Pérronet, Tressan, Voltaire, Willermoz. Totuşi, nu toţi erau încă masoni în perioada colaborării la *Enciclopedie*. Doar patru colaboratori erau deja masoni, iar rolul lor a fost modest, în orice caz[20].

La Supliment au colaborat nouă masoni: Andry, Béguillet, Cadet de Gassicourt, Chabrol, Lalande, Milly, Monneron, Pommereul, Turpin. Doar cinci erau în acea perioadă masoni. În concluzie, masoneria şi *Enciclopedia* «avură doar cîteva contacte nesemnificative şi întîmplătoare»[21].

E adevărat că legăturile masoneriei cu Suplimentul au fost mai strînse, dar acesta, «cu excepţia cîtorva articole, este o lucrare ştearsă, incoloră, anodină, foarte departe de vreo pretenţie conspirativă. Deci, *Enciclopedia,* aşa departe cum era de orice conspiraţie masonică, deveni semnificativ masonică abia în stadiul în care nici criticul ei cel mai înfricoşat nu ar mai putea-o defini conspirativă»[22].

Această judecată peremptorie contrastează însă cu rezervele pe care acelaşi Shackleton, cu cîteva rînduri mai devreme, şi le exprimase despre previzibilitatea concluziilor sale, care, scrie el, «nu se bazează pe o cercetare completă a tuturor documentelor la dispoziţie»[23].

De exemplu, «Bordeu era mason, totuşi numele său a scăpat cercetărilor celor mai minuţioase ale arhivei»[24].

De fapt, cînd trebuie identificate influenţe mai mult sau mai puţin voalate, metoda statistică nu

poate să ofere mereu garanții certe. Luquet observa pe bună dreptate: «Procentajul de francmasoni printre colaboratorii *Enciclopediei* nu are decît o importanță secundară. O întreprindere cere lucrători, dar, mai înainte de toate, un întreprinzător care îi alege, îi îndrumă și îi controlează»[25].

A fost oare acest întreprinzător Lebreton? Luquet infirmă. P. Chevallier, într-o notă din 1969[26], asigură că a găsit dovezile decisive că acel Lebreton, venerabil al lojii «Louis d'Argent», nu este editorul *Enciclopediei*, ci un Pierre Thomas Le Breton, bijutier și aurar. Diferite cercetări de arhivă l-au condus pe Chevallier să identifice unele date și circumstanțe precise ale vieții lui Pierre Thomas. Apoi a comparat semnătura lui Le Breton, maestru al lojii «Louis d'Argent dit Saint-Thomas, Gd Ecossaise», așa cum apare în constituțiile acordate lojii «Saint-Jean» din Metz în 1762, cu semnătura lui Le Breton editorul. După alte confruntări autografice, Chevallier conchide: «Astfel se năruiește, sub evidența documentelor, o legendă care se confundă cu istoria masoneriei franceze de la origini»[27].

Dar, după părerea noastră, nu este hotărîtoare atestarea calității masonice a editorului *Enciclopediei*, și nici consistența numerică a masonilor care au colaborat la Dicționar. Are dreptate Pommier cînd scrie în nota mai sus citată: «Nu trebuie măsurată influența masoneriei după numărul colaboratorilor la *Enciclopedie* care erau afiliați lojilor. Am cunoscut ministere în care era suficientă prezența unui singur supus al său, ca Marele Orient să găsească sa-

tisfacție. E oarecum ca sarea în bucate: nu se pune multă, dar tocmai ea dă gustul»[28].

În ce măsură, așadar, a dat masoneria «gustul» *Enciclopediei*? La articolul *Encyclopédie* din «Dictionnaire Universel de la Franc-Maçonnerie»[29] se afirmă că nimic nu dovedește apartenența masonică a lui Diderot; că editorul André-François Le Breton nu era mason și că a fost confundat cu aurarul Thomas-Pierre La Breton, președinte al lojii «Louis d'Argent»; că au fost foarte puțini masonii care au colaborat la *Dicționar*. Totuși, autorul articolului susține că originea *Enciclopediei* trebuie căutată în faimosul discurs al lui Ramsay și admite, mai ales, că masoneria a avut un rol important în difuzarea *Dicționarului*: «Se știe sigur că multe subscrieri au venit din partea masonilor; că difuzarea sa a fost asigurată de anumite loji și mai ales de saloanele literare para-masonice; că ultimele zece volume nu s-ar fi putut publica fără susținerea para-masonică oferită de Choiseul sau Madame de Pompadour și bunăvoința directorului de la *Librairie*, Malesherbes. Dar cei mai înverșunați adversari ai *Enciclopediei* tot masoni au fost: Palissot, abatele Desfontaines, Fréron, Lefranc de Pompignan și alții»[30].

În fine, autorul se întreabă: «A fost *Enciclopedia* suportul ideologiei masonice?». Și răspunde: «Da, din moment ce operează o organizare și o sinteză a mesajului iluminist; da, din moment ce este operă de propagandă și luptă»[31].

J. Proust, deși contestă originea masonică a *Enciclopediei*, admite totuși că «o influență difuză a ma-

soneriei transpare în comportamentul enciclopediştilor şi în anumite aspecte ale operei lor. Se ştie că d'Alembert, Voltaire şi Diderot, în scrisorile lor, îşi spuneau de bunăvoie „fraţi" şi că grupul de atei care se reunea periodic în jurul baronului d'Holbach semăna de multe ori cu o lojă»[32]. Şi adaugă mai jos că: «dacă masoneria nu poate fi considerată iniţiatoarea *Enciclopediei*, spiritul francmasonilor era cel puţin favorabil unei astfel de iniţiative. Printr-o coincidenţă întîmplătoare, nu e sigur că contele de Clermont, fondator în 1726 al Societăţii Academice a Artelor, a fost ales în 1743 Mare Maestru Perpetuu al Ordinului. Şi totuşi, nu întîmplător o lojă din Toulouse avea să se cheme mai tîrziu „l'Encyclopédique"»[33].

S-a vorbit despre susţinerea masonică a lucrării enciclopedice. Choiseul a fost iniţiat pe 16 aprilie 1777 în loja «La Candeur» din Paris[34]. Printre protectorii *Enciclopediei* figurează şi contele de Saint-Florentin, secretar de stat al Casei Regale, iniţiat în septembrie 1735 în loja «Louis d'Argent»[35]. Secretari ai lui Saint-Florentin erau Nogaret, care în 1788 va deveni preşedinte al lojii «Patriotisme» din Orient de la Cour, Paris, şi Moët, preşedinte al lojii «Le Secret», instalată în 27 ianuarie 1753, şi fondator, din 1743, al Ordinului bahic «La Fidélité». Ulterior, Moët avea să devină secretar general al lojilor din Paris[36].

Pînă azi, cercetarea istorică a tratat doar superficial chestiunea legăturilor dintre *Enciclopedie* şi masonerie. Lipsesc studii organice şi profunde care

să permită elucidarea problemelor rămase multă vreme în umbră. Ipotezele și reflecțiile istoricilor citați pot stimula analize ulterioare.

Între timp, ca o concluzie provizorie, credem că putem subscrie afirmației scriitorului mason J. Mitterrand: «Că editorul Le Breton a fost sau nu francmason este discutabil. Dar susținerea financiară adusă de loji la publicarea *Enciclopediei* este indubitabilă. Se poate măsura astfel rolul jucat de francmasonerie la conceperea și difuzarea *Enciclopediei*»[37].

Note

1. G. LANSON, *Întrebări diverse asupra istoriei spiritului filozofic în Franța înainte de 1750*, în «Revue d'Histoire Littéraire de France», 1912.

2. *Ibidem*, pp. 313-314.

3. Ramsay a fost inițiat pe 17 martie 1730 în loja «Horn» a Orientului de la Palace Yard din Westminster: *cf.* M. GAUDART DE SOULAGES, H. LAMANT, *Dictionnaire des franc-maçons français* [*Dicționarul francmasonilor francezi*], Paris, 1980, p. 473.

4. G. LANSON, *op. cit.*, p. 314.

5. *Ibidem*, p. 315.

6. *Ibidem*.

7.*Ibidem*, pp. 315-316.

8. PH. MAŸ, *Note sur les origines maçonniques de l'Encyclopédie* [*Note asupra originilor masonice ale «Enciclopediei»*], în «Revue de Synthèse», iunie 1939.

9. *Ibidem*, p. 181.

10.*Ibidem*, p. 184.

11.*Ibidem*, p. 185.

12. *Ibidem*.

13. F. VENTURI, *Le origini dell'Enciclopedia* [*Originile «Enciclopediei»*], ed. a II-a, Torino, 1970; D. MORNET, *Les origines intellectuelles de la Révolution Française* [*Originile intelectuale ale Revoluției franceze*] *(1715-1787)*, Paris, 1947, pp. 375-387.

14. J. POMMIER, *Réc. à J. GIGOT, Promenade encyclopédique (Cahiers Haut-Marnais, 1915)*, în «Re-

vue d'Histoire Littéraire de la France», 1951, pp. 377-379.

15. G.-H. LUQUET, *L'«Encyclopédie» fut-elle une entreprise maçonnique?* [*A fost «Enciclopedia» o întreprindere masonică?*], în «Revue d'Histoire Littéraire de la France», 1954.

16. *Ibidem*, p. 24.

17. *Ibidem*, p. 31.

18.*Ibidem*, p. 23, notă.

19. R. SHACKLETON, *The «Encyclopédie» and «Freemasonry»* [*«Enciclopedia» și «Francmasoneria»*], în «The Age of the Enlightment. Studies presented to Theodore Besterman», Edinburg – Londra, 1967.

20. *Ibidem*, p. 235.

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*.

23. *Ibidem*.

24. J. PROUST, *Questions sur l'Encyclopédie* [*Întrebări privind «Enciclopedia»*], în «Revue d'Histoire Littéraire de la France», ianuarie-februarie 1972, p. 42, nota 29.

25. G.H. LUQUET, *op. cit.*, p. 29.

26. P. CHEVALLIER, *Pierre Thomas ou André François Le Breton vénérable du «Louis d'Argent»?* [*Pierre Thomas sau André François Le Breton venerabil al lojii «Louis d'Argent»?*], în «A.H.R.F.», 1969, pp. 525-529.

27. *Ibidem*, p. 529. Chevallier a subliniat aceste concluzii în *Histoire de la Franc-Maçonnerie française* [*Istoria Francmasoneriei franceze*], Paris, 1974, I, pp. 267 și urm. O încercare de a împăca cele două teze

opuse, dar fără prea mare succes, îi aparține lui Dorothy B. Schlegel (D.B. SCHLEGEL, *Freemasonry and «Encyclopédie» reconsidered* [*Francmasoneria și «Enciclopedia» reconsiderate*], în «Studies on Voltaire and the Eighteenth Century», Banburg-Oxfordshire, 1972). Pentru Schlegel, *Enciclopedia* ar fi fost opera masoneriei, dar a unei masonerii mai vechi decît cea oficială: masoneria «minervală». Dar indiciile pe care autoarea le invocă sînt atît de plăpînde și eseul este atît de plin de «parcă» și «poate», încît ipotezele sale, pînă la proba contrarie, nu pot fi luate în considerație.

28. J. POMMIER, *op. cit.*, p. 378.

29. Sub îngrijirea lui D. LIGOU, 1974.

30. *Ibidem*.

31. *Ibidem*.

32. J. PROUST, *L'Encyclopédie*, Paris, 1965, p. 19.

33. *Ibidem*.

34. M. GAUDART DE SOULAGES, H. LAMANT, *op. cit.*, p. 162.

35. *Ibidem*, p. 508.

36. A. BOUTON, *Les franc-maçons manceaux et la Révolution française*, *op. cit.*, p. 45. Despre Moët, *cf.* M. GAUDART DE SOULAGES, H. LAMANT, *op. cit.*, p.404.

37. J. MITTERRAND, *La politique des franc-maçons* [*Politica francmasonilor*], Paris, 1973, p. 73.

POSTFAȚĂ

Masonii – «ziditorii» istoriei moderne

Conferința italianului Gian Pio Mattogno care se publică acum în românește este, pentru mine, uimitoare din mai multe puncte de vedere.

Mai întîi, a fost uimitor să constat că filonul studiilor dedicate Francmasoneriei e mult mai vast decît crezusem inițial; mai vast chiar decît am bănuit atunci cînd am redactat – laolaltă cu Emilian M. Dobrescu – cele trei volume ale *Istoriei Francmasoneriei (926-1968)*. A doua secțiune a textului, intitulată «Indicații bibliografice», ne familiarizează, printre altele, cu intensul efort exegetic al catolicilor, despre care noi nu am avut prea multe informații directe. Acest efort a început chiar în anii Terorii și a continuat în anii Directoratului prin lucrarea unui monah curajos, abatele Augustin Barruel (1792 – *Conjurația împotriva religiei catolice și a suveranilor*; 1797-1798 – *Memorii în slujba istoriei iacobinismului*). Efortul a cunoscut – nu întîmplător! – un reviriment la sfîrșitul secolului trecut, prin scrierea, considerată clasică, a lui N. Deschamps și C. Jannet: *Societățile secrete și societatea* (Avignon-Paris, 1882-1883); și un alt reviriment în perioada interbelică, prin acțiunea unor ierarhi catolici de tipul Mons.

Jouin, editorul foarte utilei «Revue Internationale des Sociétés Secrètes».

În linii mari, nivelul exegezei catolice nu a depășit impactul operei abatelui Barruel. În plus, această exegeză se exprimă public mai ales ca reacție la diverse ofensive masonice – și este, în genere, o reacție întîrziată, ceea ce o face să piardă bătălii după bătălii: în 1792, bătălia Revoluției; la sfîrșitul secolului al XIX-lea, bătălia separării Bisericii de Stat; iar în perioada interbelică, bătălia politică în întreaga Europă. Totuși, studiate azi, lucrările istoricilor catolici merită întreaga noastră atenție, atît din punct de vedere documentar, cît și din punct de vedere teoretic. Nu cred că mai există acum – ca să dau doar un exemplu – vreun cercetător competent care să se îndoiască de justețea dezvăluirilor abatelui Barruel (așa-zisa «teorie a conspirației»). Dar aprecierile depind enorm de criteriul axiologic: unii aplaudă conspirația care a dus la Marea Revoluție franceză, alții o detestă, iar alții o urmăresc *sine ira et studio*.

A doua sursă de uimire pe care mi-a furnizat-o conferința lui Mattogno a fost constatarea că în anul 1989 (și după aceea) în Occident se mai dezbătea, încă, o problemă atît de notorie precum relația dintre Francmasonerie și Marea Revoluție franceză! Masoneria nu a fost în raporturi intime doar cu Revoluția din 1789, ci și cu cea din 1830 (în Franța), 1848 (în întreaga Europă), cu revoluția «junilor turci»

și a lui Sun Yat-Sen (la începutul sec. XX). Primul Război mondial, Revoluția bolșevică din 1917, anii revoluționari 1968 (în America și în Europa) și 1989 (în Europa Centrală și de Est) – pentru a vă oferi numai datele care îmi trec prin minte acum (ele se pot completa rapid: de pildă, și Revoluția democratică din Portugalia, de la începutul deceniului opt, cu dezmembrarea ultimului imperiu colonial important, este tot operă masonică!). Problema nu este, așadar, de a dovedi legătura Francmasoneriei cu Revoluția de la 1789, ci de a descrie vasta panoramă a frămîntărilor și răsturnărilor sociale prin care această Onorabilă Fraternitate a inițiat, a menținut și a controlat «zidirea» istoriei moderne a umanității. *În cadrul acestei panorame, anul 1989 este o dată cu totul aparte: pentru prima oară, un șir de acțiuni masonice au drept rezultat un reviriment al Bisericii.* În țări precum România, Biserica devine – chiar – instituția cea mai credibilă.

Cu ajutorul lui Dumnezeu, noi am dus analiza fenomenului pînă la anul 1968. Dincolo de această dată (iar pentru România: dincolo de 1948) ea va trebui continuată de alții.

Multe dintre problemele cu care se luptă Mattogno sunt dezbătute într-un capitol amplu, intitulat «Masonii – făuritorii istoriei moderne» pe care l-am redactat în *Istoria Francmasoneriei* și pe care vi-l ofer, puțin mai departe, integral.

Cîteva probleme trebuie, poate, clarificate.

1) Mattogno descrie foarte pe scurt istoria Masoneriei franceze. Printre altele, el nu explică de ce aceasta, înființată prin efortul lojilor de catolici stuartiști refugiați din Anglia, a ajuns, în timp record, la o ostilitate violentă față de Biserica Romano-Catolică. Motivul este adoptarea Constituției masonice redactate de James Anderson în anul 1723, care a fost considerată eretică de Vatican. Astfel, în anul 1738, o bulă a papei Clement al XII-lea condamnă Francmasoneria. Revizuirea urgentă a Constituției lui Anderson, din același an, nu înlătură ereziile în întregime, de aceea urmează a doua condamnare pontificală: bula papei Benedict al XIV-lea, din anul 1751. Prin urmare, catolicii părăsesc lojile; pe care le vor ocupa, în schimb, inamicii Bisericii pontificale. Aceasta explică natura clar anticatolică – iar în viitor, chiar anticreștină – a ideilor și mișcărilor inspirate ori frecventate de masoni.

2) Pe urmele marelui critic literar Gustave Lanson, Mattogno arată că primul care a enunțat, oficial, în Franța ideea *Enciclopediei*, a fost un anume mason, Ramsay. Cavalerul de Ramsay, scoțian, discipol al lui Fénelon, fost protestant, anglican, quietist și martinist, este – pur și simplu – fondatorul Francmasoneriei franceze. Așadar, nu este vorba despre un mason oarecare, ci de părintele spiritual al Organizației franceze. Directiva elaborării unui *Dicționar universal al tuturor artelor liberale și al tuturor științelor utile* (fără teologie și politică) – precum numea

Ramsay *Enciclopedia* în celebrul său discurs din anul 1737 – devine, prin urmare, un imperativ sacru.

3) Totuși, ni se zice, mare parte dintre enciclopediști nu erau masoni «cu acte în regulă» (afiliați în loji). Nici editorii *Enciclopediei* nu au fost masoni, intervenția lojilor fiind demonstrată doar în difuzarea acestei opere formidabile, pregătitoare a Revoluției.

Aici trebuie amintit cazul lui Voltaire: deși frații din Loja «Celor Nouă Surori» îl considerau vechi francmason, el nu fusese inițiat nicăieri. Abia spre sfîrșitul vieții filosofului prietenii lui află – cu stupoare – că este profan. Urmează – cu maximă viteză – inițierea, săvîrșită «pe ultima sută de metri», căci la scurt timp Voltaire va muri. Cazul lui Voltaire arată limpede că la finele sec. al XVIII-lea exista o osmoză aproape perfectă între doctrina lojilor și spiritul epocii. Elitele intelectuale ale Europei, așa-zișii *filosofi* sau *iluminiști*, erau cugete masonice, chiar dacă nu-s de găsit în vreo lojă anume. (Totuși, termenul «iluminist» e de sorginte tipic masonică, trimițînd la diversele fraternități secrete ale «iluminaților».) Mai precis încă: în sec. al XVIII-lea doctrina masonică se îmbogățește în egală măsură cu elemente ale filozofiei raționaliștilor și enciclopediștilor, pe cît se îmbogățește cu diverse elemente oculte și gnostice, de la mesianism pînă la cărțile interzise ale celor mai eretici doctori gnostici. Tot ceea ce respinge Biserica oficială Romano-Catolică vom găsi în Francmasonerie. Hughenoți, deiști, te-

işti, panteişti, cathari gnostici, atei, în curînd evrei mozaici, iar pentru răsăritul european, ierarhi ortodocşi, toţi se vor strînge în fantasticul creuzet al Masoneriei, generînd un sincretism spiritual extrem de periculos, care se numeşte «religia universală» şi care a reapărut de curînd sub titulatura *New Age*.

Trebuie, aşadar, să urmărim în paralel istoria lumii civilizate şi istoria Francmasoneriei în a doua parte a sec. al XVIII-lea pentru a înţelege că, pregătind şi săvîrşind Marea Revoluţie franceză de la 1789, Fraternitatea se pregătea şi se edifica pe sine în aceeaşi măsură.

În ramura europeană a Fraternităţii transformările încep din anul 1742, ducînd la constituirea unor rituri foarte importante, precum cel Scoţian Vechi şi Acceptat. În ramura zonei-mame (cea engleză) frămîntările se declanşează încă mai devreme, în anul 1725, cînd loja de York («Anticii»), care dorea să rămînă creştină, se disociază de Marea Lojă a Londrei («Modernii»), care dorea să renunţe la Hristos. Anticlericalismul (ca să zic doar atît) al Modernilor va moşi Revoluţia franceză din 1789. Deşi – din fericire pentru ea – Marea Lojă a Londrei va abandona ostilitatea faţă de Biserica lui Hristos în anul 1813, istoria pe care ea a iniţiat-o în lume va continua să se cheme «modernă», preluînd, printre altele, şi vehemenţa anticreştină.

4) Există o eroare gravă a monarhiei franceze care nu e limpede expusă de Gian Pio Mattogno: sprijinirea războiului de independenţă al coloniilor

americane. Din spirit de concurență față de coroana britanică, pe care dorea s-o slăbească pe orice căi, Ludovic al XVI-lea va sprijini revolta – profund masonică – a republicanilor nord-americani. Sabia a avut în mod cert două tăișuri: tocmai așa-zisul «partid american» (condus de nobili masoni luptători în Războiul de Independență american) va avea un rol hotărîtor în declanșarea Revoluției franceze.

5) Deși Mattogno nu precizează (căci nu-i servește cauzei), e clar că Robespierre, șeful Terorii, nu a fost mason. Precum arăt și în textul pe care îl veți citi imediat mai departe, unii au vrut să disculpe Francmasoneria pe acest temei. Totuși, la cele ce veți citi, vreau să mai adaug un argument: Robespierre face parte dintr-o familie de rozicrucieni. El, așadar, nu este un profan inocent; ca descendent al rozicrucienilor, el are, de altminteri, același temei cu Masoneria speculativă.

6) Multe dintre precizările conferinței lui Mattogno m-au interesat. Astfel, Marele Orient al Franței pretinde că și-a întrerupt activitatea între anii 1792-1796 (și, deci, nu ar putea fi responsabil pentru Teroarea care a început în 1792). Dar iată că autorul italian cunoștea o circulară a M.O.F. către lojile din subordinea sa, datată 27 decembrie 1793!

Cititorul, care a parcurs deja textul conferinței, indicațiile bibliografice și interesantul «Apendice» asupra *Enciclopediei*, va avea prilejul să-și rotunjeas-

că aprecierile prin capitolul din *Istoria Francmasoneriei* pe care i-l pun la dispoziție, acum.

Masonii – făuritorii istoriei moderne

Convențional, istoria modernă începe odată cu Marea Revoluție franceză de la 1789. Toți conducătorii acestei revoluții, cu excepția lui Robespierre, au fost francmasoni; prin urmare, e posibil să se susțină că istoria modernă europeană începe cu un temei masonic.

Această față a evenimentelor nu e cunoscută cititorului român. El nu a auzit nici de legătura Masoneriei cu revoluția de la 1848 sau cu revoluțiile comuniste. De altminteri, autorii masoni ei înșiși întrețin în mod deliberat confuzii asupra interpretărilor istorice. Un cunoscător de talia lui Gérard Șerbănesco e dintr-o dată prolix și vag cînd se apropie de adevărul (chiar ipotetic) datorat istoriei. Să ridicăm, așadar, un colț din vălul lui Isis – adică, în limbaj inițiatic, să spunem lucrurilor pe șleau.

Mai întîi însă trebuie precizat că, spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea, Francmasoneria și principiile masonice cuceriseră majoritatea statelor europene. Este curentul cunoscut îndeobște sub numele de Iluminism. Agentul penetrării masonice spre centrul și răsăritul Europei a fost reprezentat de inițiații instruiți în Anglia și în Franța, unii din familiile

domnitoare – ca François (Francisc) al III-lea, duce la Lorena, soțul împărătesei Maria-Tereza și tatăl lui Iosif al II-lea; sau Frederic al II-lea al Prusiei – alții, precum Charles de Hunde sau Jean Baptiste Willermoz fiind întemeietori de Ordine masonice deosebit de activi. Dintre riturile care au avut în epocă un rol mai intens, am putea cita: Rozicrucienii germani, Aleșii Coeni (*cohen*, în idiș, înseamnă preot), Iluminații din Bavaria, Egiptenii (fondat de Cagliostro), precizînd însă că existau cca. 47 asemenea rituri, din peninsula Scandinavă pînă la hotarele Transilvaniei. Deși ritualurile lor difereau în anumite aspecte, deși – uneori – apăruseră rivalități notabile între aceste rituri, solidaritatea masonică a continuat să se manifeste. Astfel, în bătăliile de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea sau din epoca napoleoniană, ofițerii masoni se crutau unii pe alții pe cîmpul de luptă. Era suficient ca omul în pericol să facă semnul masonic al disperării (împreunarea mîinilor deasupra capului cu palmele înainte – semn care spune: «Ajutor, fii ai Văduvei», Masoneria considerîndu-se văduvă mitică a arhitectului legendar Hiram) pentru a fi imediat protejat. Acest fapt a conferit un grad sigur de cavalerism războaielor din vremea respectivă.

Pe de altă parte, Lojile adunau laolaltă nobili regaliști și burghezi liberali (proletarii vor fi admiși abia peste 100 de ani). Amalgamul a permis supraviețuirea Masoneriei atît pe parcursul revolu-

ţiilor, cît şi al restauraţiilor – în Franţa, cel puţin, ea traversează cu bine două imperii, trei republici şi un regat în intervalul unui secol. În timpul revoluţiilor, conduceau liberalii masoni; în timpul reprimării revoluţiilor, conduceau regaliştii sau bonapartiştii masoni. Totuşi, o asemenea ambivalenţă a Francmasoneriei a generat un sentiment de duplicitate. Marele Orient al Franţei conduce (din umbră) tot; Napoleon I îl protejează, Ludovic-Filip şi Napoleon al III-lea sunt ei înşişi masoni – dar Onorabila Societate, implicată prea mult în jocurile Puterii, decade din punct de vedere moral, constituind element de propagandă, de spionaj şi de edificare a cultului personalităţii. Pe vremea lui Napoleon I, fiecare Lojă avea un bust al împăratului, căruia îi înălţa osanale; a venit Ludovic al XVIII-lea şi masonii au înlocuit repede busturile, punîndu-l pe al regelui; în perioada celor 100 de zile (întoarcerea lui Napoleon pînă la înfrîngerea de la Waterloo) a fost o veritabilă debandadă pentru a înlocui iarăşi statuile – şi tot aşa mai departe... E drept însă că unii autori pun trădarea lui Grouchy (care a condus la înfrîngerea lui Napoleon) pe seama indicaţiilor oculte ale Masoneriei – căci adversarii celebrului împărat, ducele de Wellington şi generalul Blücher, erau amîndoi masoni.

Dar să nu anticipăm.

Deocamdată, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, consemnăm epoca de aur a idealurilor masonice.

Înainte de izbucnirea Marii Revoluții franceze, aceste idealuri au determinat constituirea singurului stat din lume unde Francmasoneria și-a păstrat puritatea și grandoarea inițială, construind o democrație extraordinară: Statele Unite ale Americii.

Războiul de Independență al coloniilor engleze din America (1775-1783) a avut ca pretext celebra revoltă contra taxelor puse pe ceai. Revolta a izbucnit la Boston, în 16 decembrie 1773, prin atacarea navelor engleze și azvîrlirea baloturilor cu ceai în mare. Poliția engleză n-a reușit niciodată să-i găsească pe vinovați – veritabilii instigatori fiind, însă, francmasonii din Loja Sfîntul Andrei. Conducerea militară și diplomatică a războiului de independență va fi reluată de o grupă strălucită de masoni, printre care remarcăm pe George Washington, Thomas Jefferson și Benjamin Franklin. În spirit esențial masonic se va redacta atît Declarația de Independență americană cît, mai ales, celebrele Drepturi ale Omului (1787), care vor fi urmate de proclamarea, în Franța, a Drepturilor Omului (1789) și, apoi, a Drepturilor Omului și ale Cetățeanului (1793).

În 1778, într-o celebră paradă militară, George Washington (inițiat la 4 noiembrie 1752 de loja Frederickburg din Virginia) va intra în Philadelphia îmbrăcat în ținută masonică. El va fi ales primul președinte american. Aidoma sa, toți următorii președinți americani vor fi (cu excepția lui Ken-

nedy) francmasoni. Afirmația potrivit căreia SUA ar reprezenta unicul stat fundamental masonic nu este exagerată. După cum am spus, însă, e vorba despre o Masonerie ce și-a conservat idealurile și a știut să le impună în sensul lor profund pozitiv – ceea ce, din păcate, o diferențiază față de istoria modernă a Masoneriei europene.

* * *

E drept să menționăm că Războiul de Independență american, primul război masonic, a fost ajutat ferm de regele Ludovic al XVI-lea al Franței (pe care masonii îl vor condamna la moarte) și de nobilimea franceză, dintre care mulți, precum marchizul de La Fayette, vor pleca în America voluntari, vor fi inițiați în Masonerie și vor deveni republicani convinși.

Acest paradox al colaborării nobilimii e doar aparent. Francmasoneria speculativă a fost întotdeauna o asociație a elitelor reunite în numele unor idealuri. Așa se explică de ce, la doar două luni de la înființare, Marele Orient al Franței a interzis admiterea meșteșugurilor, servitorilor și actorilor.

Paradoxul e, însă, altul pe teritoriul european. Începînd cu anul 1789, vom observa cum marile idealuri masonice ale egalității, libertății și fraternității eșuează sistematic în represiuni sau dictaturi

sîngeroase. Eșuarea e cu atît mai vizibilă cu cît mulțimea credea mai puternic în respectivele idealuri; și ea nu se datorează dușmanilor Masoneriei, ci tocmai fraților masoni ajunși deodată în vîrful piramidei politice.

În anul 1789, în Franța, Francmasoneria domina totul. Marele Maestru era Filip, duce de Orléans, prinț de sînge regal, denumit ulterior Filip Egalitate. Secretarul său, Chaderlos de Laclos, mason fervent, va avea un rol important în primii ani ai Revoluției și mai ales în timpul bătăliei de la Valmy.

Dar loja cea mai strălucită a Franței în epocă a fost Loja celor Nouă Muze (sau Nouă Surori) condusă la început de astronomul Jérome Lalande, apoi de americanul Benjamin Franklin (care a avut o popularitete uriașă în Europa). Această lojă grupa printre membrii săi pe: d'Alembert, Condorcet, Bailly, Cabanis, Voltaire, Diderot, Delille, Florian, Chamfort, Talleyrand – pentru a-i enumera numai pe ei. Constituia un veritabil centru cultural al lumii.

Ideile practicate aici sunt vechile idei masonice, cunoscute azi tuturor prin acțiunea Iluminismului și prin Declarația Drepturilor Omului. Trebuie să recunoaștem că ele reprezintă cele mai democratice și mai nobile principii elaborate de oameni pentru oameni.

Peisajul cultural al epocii era, însă, dezolant. 96% din populația Franței continua a fi analfabetă, înrobită superstițiilor și îndobitocită de grelele ser-

vituți feudale. Masonii au avut ideea de a se întoarce către această masă uriașă de «proști» și de a începe o amplă acțiune de culturalizare. Paralel, însă, ei executau și o acțiune de politizare, dezvăluind poporului trei cuvinte magice: Libertate, Egalitate, Fraternitate. Astfel, audiența masonilor la mase va ajunge remarcabilă – practic, ei devin (cu mici excepții) singurele personalități credibile ale momentului. Dar trebuie adăugat că poporul rămînea cu încăpățînare regalist și Ludovic al XVI-lea n-ar fi căzut niciodată dacă n-ar fi fost victima propriei sale slăbiciuni diplomatice.

Conducătorii Marii Revoluții franceze au fost – cu excepția lui Robespierre – francmasonii. Există, totuși, două categorii de conducători: (1) cei spirituali, cunoscuți sub numele de enciclopediști (Diderot, Rousseau, Helvétius, d'Alembert, Voltaire etc.), care au pregătit doctrina Revoluției; (2) cei practici, oamenii politici care s-au implicat direct în mișcările de stradă și în luptele electorale (Danton, Camille Desmoulin, Fabre d'Eglantine, Chaderlos de Laclos, Filip Egalitate, Sieyès, Mirabeau, Bailly, La Fayette, Condorcet, Saint-Just, etc). Majoritatea generalilor armatei revoluției franceze erau masoni: Carnot, Lefèvre, Kellerman, Kléber, Masséna, etc... Garda Națională era, de fapt, o armată masonică; statuile Marianei (simbol al Republicii franceze) au fost acoperite de însemne masonice; iar judecata «trădătorului Capet» (regele Ludovic

al XVI-lea) este, în ochii multora, răzbunarea franc-masonilor contra unui urmaș al lui Filip cel Frumos care (ne amintim) cu 400 de ani în urmă distrusese – tot printr-un proces! – Ordinul Templierilor.

Revoluționarii francezi vor elabora și ei o Declarație a Drepturilor Omului (în 2 variante – 1789 și 1793) și vor aboli complet privilegiile preoților catolici, răfuindu-se sîngeros cu acești vechi și permanenți dușmani ai Masoneriei.

În mod formal, Marele Orient al Franței își întrerupe activitatea în 1792 și o reia în 1796. Acest fapt a permis unor autori masoni să încerce disculparea și disocierea masonilor față de perioada Terorii. Reamintim că Teroarea a fost declarată în 1792 și a durat pînă la 9 *thermidor* 1794 (căderea lui Robespierre). Acțiunea a fost condusă de Robespierre, care nu era mason, iar printre victime s-au numărat o serie de masoni celebri (Danton, de pildă). Dar Robespierre nu numai că a fost sprijinit de alți masoni celebri (ca Saint-Just), ci întreaga Teroare pare a fi concepută de Masonerie, de vreme ce fratele Duport îi explica încă din 1791 lui La Fayette: «Numai prin mijloacele terorii cineva reușește să se mențină în fruntea unei revoluții și s-o guverneze; trebuie deci, oricît de greu ne-ar fi tuturor, să ne resemnăm să sacrificăm cîteva persoane importante».

De aceea, anul 1791 poate fi considerat drept momentul în care Masoneria europeană începe edi-

ficarea doctrinei sale politice practice, bazată pe manipularea maselor și aplicarea dură a mijloacelor represive. Această doctrină va fi perfecționată în timpul revoluțiilor și terorilor comuniste.

Despre forța și influența ocultă a Masoneriei în timpul Revoluției franceze vrem să discutăm prin intermediul a două exemple: bătălia de la Valmy și soarta lui Filip Egalitate.

Valmy este considerată o strălucită izbîndă a trupelor revoluționare franceze contra armatelor prusaco-austriace (la 20 septembrie 1792). Realitatea este că bătălia n-a avut loc. După un intens bombardament de artilerie ce adusese la disperare pe francezi, aliații se retrag inexplicabil. Explicația ezoterică a acestui important eveniment (care a salvat Republica franceză) este că ducele de Brunswick, comandantul aliaților, dar și un important mason (a prezidat Congresul Masonic de la Wilhelmsbadeb), hotărăște să nu cîștige lupta.

Filip Egalitate, Marele Maestru al Marelui Orient al Franței, a crezut, în anul 1793, că Masoneria a devenit suspectă și va fi aspru prigonită de Robespierre. Așadar, printr-o scrisoare deschisă, își dă demisia din postul de Mare Maestru. Spada sa este ruptă de către masoni și, în același an (1793), Filip Egalitate va fi acuzat de trădare și va fi ghilotinat. Socoteala lui fusese complet greșită.

De altminteri, tocmai din această extraordinară efervescență masonică se va ivi un personaj cele-

bru, care va contribui hotărîtor atît la răspîndirea europeană a Francmasoneriei franceze, cît și la distrugerea ei morală: generalul Buonaparte, viitorul Napoleon I.

Radu COMĂNESCU,
Lupșanu, 23 iulie 1998

Cuprins

Redactor: *Marilena Andrei*
Tehnoredactor: *Cristian Lupeanu*

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"

europeană
DREAPTA

Care a fost, așadar, rolul jucat de masonerie în Revoluție? Problema a stîrnit aprinse polemici, care, după două secole, sînt departe de a se fi domolit. În linii mari, pot fi delimitate trei filoane istoriografice:

– Primul filon constă în ceea ce, din comoditate, s-ar putea defini ca «istoriografie laică» (adică nici catolică, nici masonică). Cităm cîteva nume reprezentative: Aulard, Mathiez, Lefebvre, Soboul.

– Al doilea filon îl constituie istoriografia propriu-zis masonică, în cadrul căreia se pot întîlni diferite tendințe. Există cîțiva, ca, de pildă, Gaston Martin, care mărturisesc rolul deloc neglijabil al masoneriei; în timp ce alții, ca, de pildă, J.G. Findel și A. Lantoine, îl minimalizează.

– Al treilea filon îl constituie istoriografia catolico-contrarevoluționară. Potrivit acesteia, Revoluția a fost un complot urzit împotriva tronului și a altarului; iar masoneria – una dintre componentele cele mai importante ale acestui complot.

Examinând faptele și confruntând sursele, am încercat o nouă lămurire a problemei, fără pretenția de a o fi realizat definitiv.

GIAN PIO MATTOGNO

